

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Hana Bořkovcová. Život a dílo ve stínu holocaustu.

Vypracovala: Magyarová Aneta
Vedoucí práce: prof. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

České Budějovice 2014

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské - diplomové - rigorózní - disertační práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 27. 6. 2014

.....

Aneta Magyarová

Poděkování

Děkuji panu prof. PaedDr. Michalu Bauerovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, za ochotu, cenné rady a připomínky.

Anotace

Bakalářská práce bude pojata jako monografický portrét této spisovatelky. Pozornost bude věnována životním osudům autorky i seznámení s jejím literárním dílem, včetně interpretace této tvorby. Ačkoli nebude opomenuta literatura Hany Bořkovcové pro děti, v centru pozornosti budou její umělecké texty s tématem šoa.

Klíčová slova: Hana Bořkovcová, 2. světová válka, holocaust, literatura pro děti a mládež, literatura s židovskou tematikou

Annotation

My bachelor thesis is designed as the monographic portrait of Hana Bořkovcová. The attention is given to her life story and introduction with her literary work including its interpretation. In the spotlight is her writing with the theme Shoah but I also remind the literature for kids.

Key words: Hana Bořkovcová, World War II, holocaust, literature for children and adolescents, literature with Jewish theme

Obsah

Úvod.....	6
1. Život Hany Bořkovcové	7
2. Literární tvorba.....	10
2.1. Světýlka.....	11
2.2. My tři cvoci.....	13
2.3. Vztekouni.....	14
2.4. Cizí holka	15
2.5. Cesta kolem světa za osmdesát let	16
2.6. Stan, do kterého prší.....	17
2.7. Jdi pryč	18
3. Holocaust jako ústřední téma děl Hany Bořkovcové	21
3.1. Zakázané holky	23
3.2. Soukromý rozhovor.....	31
3.3. Píšu a sešit mi leží na kolenou – Deníky 1940 – 1946.....	37
Závěr	44
Použitá literatura	46

Úvod

Hlavním cílem bakalářské práce bude vytvořit monografický portrét Hany Bořkovcové a následná analýza jejích děl, a to především knih s ústředním tématem holocaustu. O autorech píšící s tímto motivem vzniklo už velké množství publikací, proto jsem si zvolila autorku, která na půdě české literatury není natolik známá, ale mně osobně blízká, především z toho důvodu, že díla s námětem šoa jsou má oblíbená.

Hana Bořkovcová se proslavila zejména svou tvorbou pro děti a mládež, ale málokdo ví, že jako mladé děvče se stala obětí holocaustu a během 2. světové války si prošla všemi hrůzami. I když drobné náznaky najdeme téměř v každém díle této autorky, snažila se mu spíše vyhýbat. V jejích knihách se vyskytují znaky, které jsou pro dětskou literaturu méně obvyklé. Jedná se například o prostředí dětských domovů, kriminalitu či sociálně slabší rodiny.

Práce je obsahově rozdělena do tří hlavních kapitol. V první z nich se budu zabývat autorčiným životem od dětství až po její smrt. Převážná část této monografie bude věnována právě období týkající se 2. světové války, protože to nejen ovlivnilo její psaní, ale převážně celý její pohled na svět. V druhé kapitole se zaměřím na celkovou tvorbu této autorky a postupně se budu zabývat jednotlivými publikacemi tak, jak byly chronologicky vydány.

Největší část této práce bude zaujímat třetí kapitola, jež se bude věnovat knihám s ústředním tématem šoa. Jedná se o tři stěžejní knihy, které budou rovněž řazeny chronologicky, podle data vydání. V roce 1995 vychází *Zakázané holky*. Ty jsou prvotně věnovány dětskému čtenáři. O devět let později publikuje autobiografický román *Soukromý rozhovor*, jenž je sice čtenářsky náročnější, o to ale zajímavější. Po autorčině smrti jsou vydány její deníkové záznamy, zachycující období od roku 1940 do roku 1946 a vycházejí pod názvem *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Při analýze jednotlivých děl budu vycházet především z vlastní interpretace, zaměřující se na celistvost díla a posléze i na nejpodstatnější znaky, které autorka preferovala – hodnoty, láska, rodina, přátelství a víra v Boha.

1. Život Hany Bořkovcové

Hana Bořkovcová se narodila 4. července 1927 v Praze jako první dítě do významné židovské rodiny drobného podnikatele. Její otec Viktor Knapp (1893 – 1944) vlastnil firmu, která se zabývala zubolékařskými potřebami. Matka Renata Knappová, rozená Singerová (1905 – 1971), se starala o domácnost a výchovu svých dvou dětí, dcery Hany a syna Michaela (1930 – 1944). Hanin dědeček Ludvík Singer (1876 – 1931) byl předsedou Okresního výboru sionistické strany a následně byl jmenován prvním předsedou Národní rady židovské a od roku 1929 byl poslancem československého parlamentu. Sama Hana se později na Hagiboru stala členkou sionistické mládeže a pohybovala se v okruhu mladých sionistů kolem Zeeva Schecka (1920 – 1978), jenž byl jedním z vůdců Makkabi Hacair. Zde se také začíná rodit Hanin zájem o péči o děti.

Vedle jejího dědečka najdeme v rodině i další významné osobnosti. Prastrýc Robert Saudek (1880 – 1935) byl významný grafolog, žurnalista, diplomat a obchodník. Jeho díla byla přeložena do několika jazyků. Dále prateta Gisa Picková - Saudková (1883 – 1943) byla překladatelkou, dramatičkou a prozaičkou. Byla autorkou divadelních her pro terezínské děti a dále autorkou knihy parafrázující rozhovory s Otakarem Březinou. Blízkým přítelem rodiny byl i Karel Arnstein (1903 – 1942), který byl germanistou a překladatelem. V Terezíně se seznámila s klavíristkou Lízou Kleinovou (1919 – 1999), sestrou hudebního skladatele a organizátora kulturních akcí v terezínském ghettu Gideona Kleina (1919 – 1945).

Po základní škole nastoupila Hana na osmileté Drtinovo reálné gymnázium v Praze. Zde vystudovala však pouze dva roky, následně musela přestoupit do židovské měšťanské školy v Jáchymově ulici, jelikož Židé mohli navštěvovat školy určené pouze jim. *„Najednou zvonil telefon, táta k němu šel, chvíli s někým mluvil, pak otevřel dveře a řekl mi, abych šla do pokoje. Vzala jsem si župan a šla jsem. Tatka řekl, že volala Jiřina. Že prý se v III. B uvolnilo místo, a že by mě tam mohla dostat (...) Po několika dnech jsme se tedy rozhodli, že tam budu chodit.“*¹ V této škole ji učila teta, profesorka češtiny Jiřina Picková (1912 – 1943), která měla na Hanu velký vliv. *„A teď přijde to hlavní: mám strašně, strašně ráda – Jiřinu. Opravdu. Je ke mně úžasně jiná než dřív,*

¹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 10

ale já asi taky, protože myslím, že mě má ráda. Je taky úžasná ve škole.“² Následně na otcovu žádost začala navštěvovat židovskou obec, kde vypomáhala především jako opatrovnice.

Studium jí přerušil transport. 13. července roku 1943 byla s celou svou rodinou transportována do Terezína. *„Jsmo v Terezíně. Nemáme hlad zatím, jen strach, strach z hladu, strach z práce tak velké, že by se v ní naše ruce utopily – a strach, strach z lidí...“*³ Po celou dobu se snažila nahlížet na transport z lepší stránky, uvažovala optimisticky, uvědomovala si, že i přesevše jde nakonec mezi lidi. V terezínském ghettu se starala o malé děti, které jí dávaly naději na přežití. Snažila se dětem udělat z Terezína hezké místo, aby jednou nemusely vzpomínat pouze na kavalce a hlad. Již tehdy věděla, že patří k nejzranitelnějším obětem. *„Vždyť i židovská miminka mají velké a strašně vážné oči. A čím větší je bída, kterou prožíváme, tím více toužím po tom, abych jednou mohla se snažit o to, židovským dětem ty oči rozveselit.“*⁴

V říjnu roku 1944 je následně s celou rodinou transportována do Osvětimi, kde její otec a její bratr Michael byli zabiti v plynových komorách. Smrt svého malého brášky si vyčítala dlouho, kladla si za vinu, že ho nedokázala ochránit. *„Trápím se. Ale zažila jsem už větší utrpení. Utrpení z nevyplněné touhy. Kdybych toužila celou duší, aby se vrátili, a přitom nevěřila, že se vrátí, trpěla bych víc. Ale já netoužím. A jsem odevzdaná a šťastná, že žiji. Oni nežijí. A jsem odevzdaná a nešťastná, že nežijí.“*⁵ Hana se svojí maminkou byly odvedeny do ženského pracovního lágru Kurzbach. Posléze se Hana dostala na „marodku“ navzdory své bolavé noze. V lednu roku 1945 byl tento tábor evakuován a všechny nemohoucí byli zastřeleni. Hana přežila díky své matce. *„Nechtěla jsem odejít z marodky z Kurzbachu, protože jsem byla přesvědčena, že se svou nohou neujdu ani dva kroky. Máma mě vytáhla. Tehdy nikdo z marodky nesměl, ale máma mě vedla za ruce a vedla mě kolem Wachtmeistera, jednoho z nejhorších, který se díval a nic neřekl. Došla jsem padesát kilometrů do Wohlau. Tam jsem už nemohla. Máma zůstala se mnou. V tom jediném bodě, na kterém z celé sáhodlouhé přímky nás padesát nezabili.“*⁶ Společně se svou matkou skončily pochod ve Wohlau, kde se dočkaly osvobození Rudou armádou.

² BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 11

³ Tamtéž, s. 127

⁴ Tamtéž, s. 29

⁵ Tamtéž, s. 291

⁶ Tamtéž, s. 292

Krátce po válce se seznámila s Ing. arch. Alešem Bořkovcem, ten se stal 6. března 1946 jejím mužem. Přidala se ke katolické církvi a roku 1950 se nechala pokřtít, avšak nikdy se neodloučila od židovské obce. Židovství brala jako svůj osud, svůj úděl. „*Nepřála bych žádnému, žádnému ze svých nepřátel, aby se musil ponořit tak hluboko do takového utrpení, jaké prožíváme my. Také by je nikdo nemohl tak snášet jako my. Neboť to je přece náš odvěký židovský osud.*“⁷ V listopadu roku 1946 se jim narodil jejich první syn. „*Mám chlapečka: jmenuje se Jakub. Není to, jako bych v dopise někomu oznamovala, jak se jmenuje. Je to on. Jakub.*“⁸ Většinu svého života se věnovala výchově svých pěti dětí, třem synům a dvěma dcerám.

Zaměstnaná byla na krátkou dobu. V letech 1964 až 1966 byla úřednicí ve Fyziologickém ústavu ČSAV a v roce 1967 pracovala v časopise Typografia. Od roku 1965 se věnovala literární činnosti, u které zůstala až do své smrti. Rodina pro Hanu znamenala velmi mnoho, můžeme to stavět právě na osudu, který si prožila v dětství.

Její snem bylo odjet do Palestiny a žít tam. „*Chci jet do Palestiny a dřít tam na poli nebo padnout v boji s malárií, na kterou nelze apelovat.*“⁹ Tato možnost se jí naskytla po válce, její přítel Zeev Scheck jí nabídl cestu do Palestiny, avšak Hana odmítla a zůstala s Alešem, se kterým žila v pražských Střešovicích až do roku 2009. Dne 25. února zemřela a ukončila tak svou životní a literární éru.

⁷ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Praha: Plus, 2011, s. 29

⁸ Tamtéž, s. 352

⁹ Tamtéž, s. 112

2. Literární tvorba

Hana Bořkovicová tíhla ke psaní a knihám již v útlém dětství. Právě samotné čtení a knihy jí dodávaly v Terezíně sílu a velkou naději na přežití. V průběhu války, kdy bylo Haně šestnáct let, vznikaly její první pokusy. Díky psaní unikala z reálného světa a opouštěla tak hrůzy války, které se děly kolem ní.

V literární tvorbě se věnovala psaní románů, novel a povídek. Vyskytují se zde jednoduché, ale do jisté míry i smutné příběhy, které jsou adresovány jak dětem, tak dospělým. V příbězích můžeme najít mnoho společného, avšak tematicky jsou různorodé. „*Ve svých prózách pro děti a mládež se autorka spíše než na dějové napětí soustředila na kresbu různorodých povah, na konfliktní situace i porozumění mezi dětmi a dospělými, přičemž stále více akcentovala hledisko dětského či dospívajícího hrdiny.*“

¹⁰ I když je život dětského a dospívajícího hrdiny za různých okolností dramatizován, směřuje vždy k dobrému konci.

Její knihy byly přeloženy do několika jazyků. *Vzteklouni* do rumunštiny, *My tři cvoci* do němčiny, polštiny, finštiny a ruštiny, próza *Cizí holka* do srbochorvatštiny. Spolupracovala s mnoha nakladatelstvími jako Československý spisovatel, Portál, Albatros či Karmelitánské nakladatelství.

V 60. letech 20. století debutovala časopisecky v *Plameni* a v *Hostu do domu*. Její první povídka *Světýlka* vyšla v časopise *Host do domu* roku 1964. Posléze roku 1971 debutovala knihou, která nese stejný název. Kniha *Světýlka* je prvotně určena dospělému čtenáři, zatímco ostatní její publikace jsou už věnovány dětem. V tomto díle se spisovatelka snažila vylíčit jak citové, tak i myšlenkové postřehy dětí, žen a starých lidí. Následně roku 1973 vychází její druhá kniha, *My tři cvoci*, jež je určena dětskému čtenáři. Je zde zobrazen svět mladých hrdinů a se nese v duchu detektivní zápletky. Roku 1975 vydává prózu *Vzteklouni*. Zde se snaží zobrazit prostředí dětského domova a následně letní prázdniny dětí. Obdobné téma nacházíme v knize *Cizí holka*, kterou napíše o dva roky později. Příběh zachycuje starosti dívky, která žije vedle své matky alkoholičky, a posléze prostředí její nové pěstounské rodiny. Právě svět mladého hrdiny se snažila ještě více zobrazit v próze *Cesta kolem světa za osmdesát let*. Toto dílo je určeno převážně straší mládeži a vyšlo roku 1982. Ztvárnila zde příběh chlapce

¹⁰ Slovník české literatury: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=676>

upoutaného na lůžko. Velmi zajímavé je dílo *Stan, do kterého prší* z roku 1986. Zachycuje jeden den středoškoláka plný důležitých rozhodnutí.

V 90. letech 20. století začala psát romány s dívčí tematikou. V roce 1994 vychází román *Jdi pryč*, kde se hlavní hrdinka zabývá vlastními hodnotami. V próze *Zakázané holky* (1995) se poprvé objevuje holocaust jako ústřední téma. Kniha vypráví o přátelství mladých dívek, které utíkají před válkou do své fantazie. Následně roku 2004 vychází autobiografický román *Soukromý rozhovor*, který rovněž nese prvky šoa. Román je čtenářsky náročnější a dochází zde k dialogu mezi dětským a dospívajícím „já“. Posmrtně jsou vydány její deníky z roku 1940 - 1946 *Píšu a sešit mi leží na kolenou* (2011). Tato literatura zachycuje její vnitřní pocity z doby dospívání. Válečným událostem a holocaustu se Hana Bořkocová poněkud vyhýbala, v jejích dílech se objevují sice od počátku psaní, ale pouze okrajově či velmi zřídka. Avšak ve svých posledních dvou publikacích téma šoa ztvárnila.

Během svého života dostala za svoji literární tvorbu pro děti mnoho ocenění. Za knihu *My tři cvoci* obdržela roku 1973 cenu nakladatelství Albatros. Roku 1995 dostala Zlatou stuhu za literární text *Zakázané holky*. Téhož roku se tato kniha umístila v anketě o nejoblíbenější knihu pro děti, v rámci SUK – Čteme všichni, v kategorii *Cena dětí* na třetím místě a v kategorii *Cena učitelů za přínos k rozvoji dětského čtenářství* na prvním místě. Posléze roku 1996 obdržela čestné uznání nakladatelství Albatros a o dva roky později jí byl udělen zápis na čestnou listinu IBBY (Honour list). V roce 2012 získala Zlatou stuhu v kategorii zvláštní ocenění za knihu *Píšu a sešit mi leží na kolenou – deníky 1940 – 1946*.

2.1. Světýlka

Debutní publikací Hany Bořkocové jsou krátké povídky nesoucí název *Světýlka*. Vyšla roku 1971 v nakladatelství Československý spisovatel a je primárně určena dospělému čtenáři. Kniha obsahuje sedm krátkých povídek, mezi něž jsou vloženy medailonky. Samotné jádro povídek má vždy společnou myšlenku – život. Život od počátku až po jeho úplný konec. Navzdory smrti a zániku je povídka pesimisticky laděna. Spisovatelka si zde pokládá otázky o životě, o tom, jaká je jeho náplň, aby dostal smysl. V díle se objevuje mnoho různorodých postav. Ať už se jedná o malé bezmocné děti, doufající dospělé či nemohoucí staré, kteří mají vždy jednu věc společnou – život jim něco vzal, ale zároveň i dal. Příběhy jsou většinou místně

zakotveny, ať už se nacházíme na příjemných místech – domov, příroda, tak i na místech deprimujících – kriminál, nemocnice. Jednotlivé postavy hovoří přímou řečí, objevují se hovorové výrazy a vnitřní monology. Medailonky nejsou žádným způsobem označeny, avšak povídky mají vždy svůj název – *Rozhovor o zvířatech, Draci, Světýlka, Pepík a pán, Znáte tuhle?, Barikády, Noční tažení*.

V povídkách se autorka nejvíce soustředí na vyličení citových a myšlenkových pocitů jednotlivých postav. Nicméně osobně jsem se nejvíce soustředila na povídky, které byly, ať už přímo či nepřímo, ovlivněny holocaustem.

Povídka *Znáte tuhle?* se zaměřuje na transporty a utrpení Židů za války. Děj začíná v nemocnici, kde stará paní Nováková vypráví svůj vlastní příběh mladé Helence, jak za války u sebe schovávala židovského právníka, který byl předvolán k transportu. Příběh napětí a strachu je zlehčován anekdotami o Židech, které vždy začínají: *Znáte tuhle?* Povídka je pesimistická, paní Nováková je udána a oba jsou odvezeni do lágru, kde právník nepřežije. Prostřednictvím postav se vyskytuje mnoho odlišných názorů a postojů k Židům. „*Jsou to lidé jako my. Držela v ruce lístky na chleba a měla dlouhé hubené prsty. Já je nemám rád, řekl zas ten instalatér. Je to škandál, co se s nima děje, povídala naše domovnice, ale ta se před tím rozhlédla.*“¹¹ Paní Novákovou můžeme do jisté míry ztotožňovat s Hanou Bořkovcovou. Nejen díky tomu, že obě byly odvezeny do lágru a vyznačovaly se ochotou pomáhat druhým, ale paní Nováková měla stejné zranění nohy jako autorka, ke kterému přišla v koncentračním táboře. „*Ta je pěkně zřízená, řekl uznale. Co to bylo? Ani nevím, povídala jsem. Napřed byla dole omrzlina, udělala se tam taková boule, tak mi ji rozstříhli, ale pořád to hnisalo, tak mi ji rozřízli ještě o kus výš a pak zase výš. Koukám, řekl. A prosím vás, kdo vám to takhle léčil? Ale to bylo v lágru (...)*“¹² Avšak další vzpomínky na lágr se v příběhu nevyskytují. Závěr povídky vede k pocitu, že paní Nováková se se smrtí právníka nikdy nevyrovnala.

Další povídka, nesoucí název *Noční tažení*, je částečně autobiografická. Celý příběh je čtenářsky náročnější. Prolíná se zde život dospívající dívky, užívající si svou bezstarostnost, a dále život její matky, vzpomínající na své starostlivé mládí. Objevují se vzpomínky, osudy Židů, transport, Terezín nebo pozdější pochod smrti. „*Někdy se tam najednou vrátím, svléknout šaty a na hromadu odhodit boty a na jiné nechat vlasy,*

¹¹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Světýlka. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 75

¹² Tamtéž, s. 70

víc už se toho z člověka stáhnout nedá, a co dál?“¹³ V povídce nacházíme též vzpomínku na jejího malého brášku, s jehož smrtí se Hana nikdy nevyrovnala. *„Když byl ten nejstarší docela malinký, často jsem se v noci napolo probouzela. Dýchal vedle mě, tak jako vždycky v našem dětském pokoji můj malý brácha. Až když se trochu zavrtěl, budila jsem se docela. Nebyl to brácha.“*¹⁴ Vyskytuje se zde i postava Hanky, jež je kamarádkou hrdinky příběhu. Tato postava je skutečná. Při pochodu smrti to byla právě ona, kdo jí společně s její matkou pomohl jít dál. Tak jako v knize, tak i v reálném životě během války umírá.

2.2. My tři cvoci

První knihu věnovanou dětem nazvala Hana Bořkovcová *My tři cvoci*. Vydána byla roku 1973. Tato próza se ihned od začátku pyšnila velkým ohlasem a zejména ze strany kritiků byla považována za velmi povedenou. Toto vše je možné doložit následným oceněním od nakladatelství Albatros a mnoha překlady do cizích jazyků.

Děj je tvořen hlavní linií, kde dojde ke ztrátě kola a následného bezdůvodného obvinění malého chlapce. Próza ihned od začátku dostává jistý nádech detektivky. Po hlubším čtení však nalézáme další odbočky. K dílu neodmyslitelně patří a tvoří tak celistvost děje. S každým hrdinou se prolíná jiný příběh a jednotlivý čtenáři si v nich mohou najít ten svůj.

Prožíváme příběh tří sourozenců – tří cvoků, kteří nezkazí žádnou zábavu. Nejstarší z nich je Marjánka, která se trápí svou vlastní postavou. Jedná se však o dívku spolehlivou a rozumnou. Druhý ze sourozenců je Filip, přezdíván Pip a zaujímá spíše pozici outsidera. Často se stává terčem posměchu. Poslední z nich je Danka, ta se ničeho nebojí, ale v knize je převážně v pozadí. Za zmínku samozřejmě stojí jejich matka, představující ženu plnou lásky, jež kolikrát přesahuje až do absurdní starostlivosti. V díle je rovněž zachycen kontrast mezi bohatstvím a chudobou. Pavel, který pochází ze zajištěné rodiny a rodiče mu koupí vše. Na druhé straně stojí Jarda, jenž pochází z horších sociálních podmínek a navzdory tomu je často označován za zloděje. Zde dochází k otázce: *„Co to znamená mít se dobře? Zda životní pohodu předurčuje vnější úspěch a uznání, zda životní styl je skutečně nemyslitelný bez*

¹³ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Světýlka. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 129

¹⁴ Tamtéž, s. 128

náležitého hmotného standardu, nebo zda naopak jsou rozhodující jiné kvality – laskavost, snášenlivost, dobrota a pochopení pro druhého člověka.“¹⁵

Neodmyslitelnou součástí díla je opět náznak holocaustu. Autorka zde vzpomíná do jisté míry na své vlastní zážitky a čtenáři je podává nenásilnou formou. Toto téma je pro ni samotnou citlivé, a proto ji s citem podává dále. „*Třeba tomu nebudete věřit, ale naši byli za války zavřeni. Táta u sebe nechal bydlet nějakého člověka, kterého hledali Němci, a máma jim nosila jídlo. Nakonec to prasklo.*“¹⁶

Kniha je tvořena z jedenácti kapitol. Každá z nich nese název odpovídající ději. Mezi ně jsou vloženy pasáže, kde se Marjánka zpětně zamýšlí nad dějem předchozí kapitoly. Toto vyprávění je v ich-formě, a proto kniha vzbuzuje dojem, že celý příběh vypráví sama Marjánka, ačkoliv zbytek děje je v er-formě, řazen chronologicky s vševědoucím vypravěčem, díky němuž se dostáváme do nitra hlavních hrdinů a známe všechny okolnosti.

2.3. Vzteklouni

„Když někdo už nemůže dělat vůbec nic jinýho než se vztekat, tak je z něho vztekloun.“¹⁷

Kniha *Vzteklouni* vychází roku 1975 jako třetí publikace Hany Bořkovcové, která je určena dětskému čtenáři. Zatímco ve své druhé knize *My tři cvoci* se primárně zaměřuje na pozitiva – rodina, citové vazby, úcta a pochopení – zde nalezneme převážně opak a patřičné důvody či vysvětlení, proč k tomu dochází. Autorka se snažila vykreslit mnoho pohledů na „vzteklouny“, se kterými se setkáváme každý den. Kniha upoutá již ze začátku svou kompozicí. Bořkovcová pro svou novelu zvolila rámcový děj, do něhož jsou vloženy dva na sobě nezávislé příběhy. V knize se objevuje nesmírné množství postav, a to jak dětských, tak i dospělých s různorodými povahami a pozitivními či negativními vlastnostmi. Jazyk je bohatý, vedle spisovného zde najdeme i nespisovný, především u dětí. Posléze i vulgární, a to zejména u agresivního alkoholika. Celá kniha je doplněna ilustracemi Kamila Lhotáka.

Rámcový děj se téměř celý odehrává v autobuse, kde maminka vypravuje dva příběhy svým dětem, Kubíkovi a Majdě, aby jim cesta lépe utekla. Už zde se setkáváme

¹⁵ NEZKUSIL, Vladimír: Jde o hodnoty. Zlatý máj, 1974, s. 590

¹⁶ BOŘKOVCOVÁ, Hana: My tři cvoci. Praha: Albatros, 1980, s. 17

¹⁷ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Vzteklouni. Praha: Albatros, 1975, s. 224

se vzteklouny. Prvního poznáváme ihned na začátku knihy, kde dochází k zápletce, a druhého v autobuse. První vyprávěný příběh se odehrává v prostředí dětského domova. Vedle děje zde autorka zdůrazňuje pocity a myšlenky dětí bez rodičů. Jejich úvahy nad svým osudem, budoucím vzděláním i budoucím životem. Druhý příběh vypráví o prázdninách mladých kamarádů s opačnými pocity. Na rozdíl od dětí z domova u nich vidíme pouze trable každodenního života a starosti, které k jejich dospívání náleží. V obou vyprávěných příbězích prožijeme dvě zápletky a setkáme se s hlavními vzteklouny, a to jednak s namyšleným zpěvákem Filipem, agresivním alkoholikem a s Tondou, který byl dobrý kluk, ale posléze se z něho stal vztekloun. Samotné zápletky jsou vždy na konci příběhu rozuzleny. Celá kniha končí opět rámcovým příběhem, kde se Majda a Kubík zamýšlejí nad povahami jednotlivých postav.

2.4. Cizí holka

Další knihou Hany Bořkovcové, jež vyšla roku 1977, je *Cizí holka*. Již z názvu můžeme předpokládat jistý děj publikace. Cizí holka – dívka, která se několikrát ocitá v situaci, kde se cítí cize. Nejenže doma o ni není postaráno, ale není zde ani milována, cizí se cítí i ve škole, v dětském domově, ale posléze i v náhradní rodině. V *Cizí holce* můžeme shledat do jisté míry společné prvky s její předešlou publikací *Vzteklouni*. I zde se autorka zaměřila na citové strádání dětí, na prostředí dětského domova, ale i na nebojácnou a svéráznou hlavní hrdinku – Kačku. Jako v předešlých publikacích, tak i zde nalezneme téma krádeže, a to v několika podobách. Jednak se setkáme s krádeží u hlavní protagonistky, která je nucena krást z vlastní tísně a hladu. Vedle toho se objevuje krádež Vojty, ten se snaží dobýt své postavení v partě, a v poslední řadě krádež Tomáše, na něhož jsou kladeny tak vysoké nároky, že se snaží upozornit na to, že je pouhé dítě.

V knize nalezneme mnoho protichůdných paralel. Na jedné straně osamocená mladá dívka, která je nucena se vypořádat se svým osudem sama, jež žije vedle své matky – alkoholičky. Na druhé straně bezpečný a šťastný domov Petra, jenž je zahrnován neustálou láskou svých rodičů.

Opět jako v předešlých knihách se setkáváme s mnoha postavami, které jsou zastoupeny jak dospělými, tak dětmi, a to z různých společenských vrstev. Právě jednání a uvažování jednotlivých postav nám dává možnost určení, kdo do jaké vrstvy patří.

Bořkovicová se ponořila hluboko do psychologie dítěte. Nejenže popisovala jejich starosti, ale dokázala i výborně popsat jejich uvažování a chování v nesnadných situacích. Právě chování dětí došlo téměř až do chování dospělého. Dokonale ho vykreslila na Kačce, jež se snaží ve svém mladém věku pomoci matce - shání peníze na jídlo či na zaplacení elektřiny - ale i na čtrnáctiletém Petrovi, který věděl, že Kačku nemohou znova vrátit zpět do dětského domova, ale je nutné, aby se stala součástí jejich rodiny a byla znovu milovanou.

Dílo je členěno do čtrnácti kapitol, přičemž každá kapitola nese svůj název. V první polovině knihy se kapitoly střídají. Jedna popisuje příběh Petra, druhá zase příběh Kačky. Posléze dojde ke spojení a děti prožívají osudy společně. Samozřejmě končí happyendem. Jazyk je podobný jako v předešlých dvou knihách. Prolíná se zde spisovná čeština s nespisovnou a místy se objevují vulgarismy.

Roku 1984 natočil režisér Ludvík Ráž stejnojmenný film, avšak s původní knižní verzí se shoduje pouze hlavní myšlenka.

2.5. Cesta kolem světa za osmdesát let

*„Život. Od začátku do konce. Jak ho jednou začneš, přejdeš ho celý. Každý si udělá svou cestu kolem světa, víš. I když ne zrovna za osmdesát dní. Někomu to trvá osmdesát let. Někdo to stačí rychleji. Ale udělá ji každý, kdo se tu jednou octl. Jen by to neměl přehlédnout.“*¹⁸

Próza určena převážně starší mládeži vychází roku 1982 a do značné míry dává najevo, že každý jsme na své cestě kolem světa. Někdo z nás je na začátku, jiný u konce, ale záleží pouze na nás, jakou cestou se vydáme a jak bude vypadat. Pomyslně je zde skryté motto: Každý je svého štěstí strůjce. Nejen hlavní hrdina Dan se vydává na svou cestu, ale jsou zde i další protagonisté. Například v podobě babičky, jež má již velký kus za sebou, ale právě ona je ta, která pomůže mladému Danovi najít ten správný směr.

Děj začíná koncem. Konec, představující pro Dana upoutání na lůžku po těžké autonehodě. On sám se musí vyrovnat s izolací od okolního světa, se zklamáním přátel, s myšlenkou na uzdravení. Dochází zde k přehodnocení vlastních hodnot, které pomocí babičky Dan brzy najde.

¹⁸ BOŘKOVICOVÁ, Hana: Cesta kolem světa za osmdesát let. Praha: Albatros, 1982, s. 131

Jako ve většině děl Hany Bořkovcové, tak i zde stojí v popředí přátelství – jen ti praví přátelé nás nikdy neopustí. Zároveň se v mnoha myšlenkách dostáváme do filosofické roviny, a to především v otázce času. Jak dlouho trvá naše existence, za jak dlouho pochopíme smysl našeho života, kolik let budeme cestovat kolem světa? Odpověď není jednoznačná, ale určité je, že pro každého je čas jiný.

Hlavní příběh je doplňován o různé odbočky, tvořící celistvost díla. Autorka, jako v mnoha jiných knihách, čtenáře nabádá ke správným hodnotám. Do určité míry je z díla cítit jakási didaktičnost. Postavy jsou jednoznačně rozděleny podle přijatelného a nepřijatelného chování. Stejně jako v *Cizí holce* se i zde setkáváme s dětským domovem a matkou, pro niž dítě není prioritou. Nicméně po přehodnocení vlastního hodnot dochází ke změně.

Nedílnou součástí knihy je opět 2. světová válka, kterou prožila babička a vypráví o ní Danovi. Zmínky jsou jen okrajové, ale dozvídáme se z nich o utlačování svých přátel i o smrti své kamarádky a o obětování sebe sama, aby její přítel nebyl odvezen do koncentračního tábora.

Příběh je rozdělen do šestnácti kapitol, kde každá nese svůj vlastní název. Děj je vyprávěn chronologicky, ale je doplňován o retrospektivní pohledy, které jsou důležité pro pochopení díla. V próze je převážně užitá hovorová čeština. Právě ta je charakteristická pro mladé postavy.

2.6. Stan, do kterého prší

*„Už jste někdy seděli ve stanu, když venku lilo? Byli jste v suchu, přestože vás před deštěm chránila jen celta. Dokud jste se jí nedotkli. Ale jak jste to udělali, tak na vás tím místem začalo kapat.“*¹⁹

V roce 1986 vychází v nakladatelství Albatros další novela Hany Bořkovcové nesoucí název *Stan, do kterého prší*. Toto dílo představuje odlišnou tvorbu od doposud vydaných děl autorky. Nejenže se oprostila od běžných klišé, které nacházíme v klasických prózách pro starší děti, ale zároveň zvolila specifickou formu vyprávění. Příběh je čtenáři podáván jako jeden, na první pohled běžný, den studenta gymnasia. Po hlubším začtení zjistíme, že novela není pouhou oddechovou publikací, nýbrž naopak.

¹⁹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Stan, do kterého prší*. Praha: Albatros, 1986, s. 18

Je doprovázena mnoha otázkami, zamýšlením a vyžaduje poměrně větší míru soustředění.

Jedná se o neobyčejnou vlastní výpověď mladého Honzy, se kterým prožíváme celý den od doby, kdy ráno vstane, až do jeho zpětného návratu do postele. Jde především o monolog, jenž probíhá v jeho hlavě. Zároveň však v mnoha situacích vybízí k dialogu se čtenářem, podává otázky, ale odpověď většinou neočekává. V jistých situacích si raději odpovídá sám a z daných odpovědí je cítit pedagogičnost. To je neodmyslitelnou součástí děl Hany Bořkovcové. Doposud v téměř každém díle se objevuje její moralistické poučování. Vždy víme, jaký jedinec jedná správně, a na kterou stranu se máme přiklonit. Jsme nuceni zapřemýšlet se nejen nad jeho jednáním, ale zároveň i nad naším. Do této novely je ještě vložena ukázka, jak se studenti mají chovat k učitelům, rodičům a starším lidem.

Příběhů v díle nalezneme několik. Jedna situace doplňuje druhou a tím se děj stává celistvým. Stejně jako v díle *Cesta kolem světa za osmdesát let*, tak i zde vstupuje do popředí čas. Otevírá se nám další otázka, co to je čas? Pro někoho může být den nekonečně dlouhý, pro jiného neskutečně krátký, podobně jako pro našeho protagonistu – 16 hodin - krátká doba pro vyřešení všech problémů. S časem souvisí i historie, již jsme součástí a hodiny dějepisu, kde nám je opět připomenuta válka.

Knihy je členěna do jedenácti kapitol, které nesou název podle času, ve kterém se nacházíme. Je použita ich-forma, vypravěčem se stává hlavní hrdina, díky němuž pronikáme do jeho myšlenek a uvažování. Zároveň víme všechny okolnosti, které pociťuje, a jsme obohacováni o další okolnosti. Děj je podáván chronologicky, popřípadě jsme informováni o retrospektivních událostech pro lepší orientaci v příběhu.

Za zmínku také stojí ilustrace této novely, kterou namalovala dcera Hany Bořkovcové Kristina Peřichová.

2.7. Jdi pryč

Téměř po desetileté odmlce se Hana Bořkovcová roku 1994 vrací zpět ke své tvorbě, a to s dílem *Jdi pryč*. V 90. letech se autorka začne věnovat psaní románů s dívčí tematikou a právě tuto publikaci můžeme označit jako první z nich. Zatímco v minulosti se autoři děl s dívčí hrdinkou snažili především zachytit konflikt mezi dospívající generací a rodiči, u tohoto románu je tomu naopak. Dílo *Jdi pryč* se snaží o vystižení

pocitů, které hlavní protagonistka prožívá s první láskou, ale především o to, jak právě tento vztah společně s dalšími okolnostmi mění její pohled na svět.

Ve srovnání s dosavadními publikacemi Hany Bořkovcové, které mají vždy určitý moralistický podtext, můžeme říci, že toto dílo ho nespĺňuje. Jsou zde určité varovné signály, ale pouze v náznaku. Kniha *Jdi pryč* je věnována mládeži, především dospívajícím dívkám. Ty společně s osmnáctiletou Magdou prožívají starosti a radosti. Spolu s ní pronikáme do světa tří rozdílných rodin. Rodina Magdy – Nedomová je bohatou, na první pohled vyrovnanou rodinou. Nicméně bohatost vede k příčině přepracovanosti obou rodičů, kteří na své dvě dcery nemají čas a snaží se to vykompenzovat penězi. Protikladem je rodina Hladíková, kam Magda chodí hlídat tři malé děti, jejichž matka se jí stává kamarádkou a pomáhá jí v uvědomování si vlastních hodnot a s pohledem na svět. Pro tuto ženu jsou její děti celým světem. Poslední je rodina Tondy. Ten se za své rodiče stydí, a to především díky tomu, že bydlí na vesnici. Odmítá přijmout sám sebe a své vlastní jméno. Raději se vydává za někoho jiného a stává se z něj namyšlený a sebestředný mladý hoch. Nicméně po určité zkušenosti však mění svůj pohled na svět a danou situaci.

Dalším důležitým bodem v románu je samozřejmě láska, zamilovanost a vztahy, které vidíme rovněž z několika pohledů. Jednak jsou to vztahy a první vzplanutí mezi mladými hrdiny, kde Hana Bořkovcová zachytila jak šťastnou, tak i nešťastnou lásku. Rovněž jsou to vztahy mezi dospělými osobami, kde se tyto dva kontrasty také vyskytují. Dokonale je vylíčena psychika jednotlivých postav, dostáváme se do nitra hrdinů a řešíme s nimi problémy a situace. Dílo je velmi bohaté na vnitřní úvahy a dialogy, tudíž víme vše, co hrdinka prožívá. Postupně zjišťujeme, jaká postava jedná správně a která nikoliv, jak už je to u autorčiných děl typické.

Samozřejmostí se stává Bůh a víra. Tento motiv najdeme v téměř každé publikaci. Víra je zde zprostředkována pomocí malých dětí, které se každý večer před spaním modlí za své blízké. Mnohokrát se otázky dětí dostávají až do filosofické roviny a nabírají tak nový rozměr. Setkáváme se zde s úvahou ohledně naší existence, proč některé věci již neexistují, nebo co s námi bude, až zemřeme. Na všechny tyto otázky má Hana Bořkovcová své odpovědi. „*Až bude nová zem, tak bude taky nový nebe a budou na něm svítit víc než na chalupě. A budou tam s námi ještěři a lidi, co už umřeli,*

jako naše babička, a uvidíme to všechno najednou a nic z toho už nezmizí, protože tam bude všechno lepší, víš? “²⁰

Kompozice díla je klasická. Děj je vyprávěn v současnosti bez ohledu na minulost či budoucnost, je rozdělen do třinácti kapitol, nesoucí vlastní název, jenž vždy vystihuje určité dění. Kniha je psána v er-formě, kde vypravěč je vševědoucí. Díky němuž můžeme vědět všechny ostatní okolnosti. Mluva jednotlivých postav je především hovorová, místy se objevují vulgarismy, ale zejména jen okrajově. Humorně je zde vyličená mluva nejmladších dětí, které často neumí říkat jednotlivé hlásky.

²⁰ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Jdi pryč. Praha: Portál, 1994, s. 87

3. Holocaust jako ústřední téma děl Hany Bořkovcové

Hana Bořkovcová toto téma zachycuje již v její debutní knize, ačkoliv pouze okrajově. Její životní zkušenosti pro ni byly velmi citlivou záležitostí, proto se mu téměř po celou svou spisovatelskou dráhu vyhýbala. Nicméně roku 1995 vychází kniha *Zakázané holky*, ve které se šoa stává ústředním tématem. Roku 2004 následuje druhá publikace, která nese název *Soukromý rozhovor* a je určena dospělému čtenáři. Po její smrti v roce 2011 vycházejí deníky pod názvem *Píšu a sešit mi leží na kolenou*.

Téma šoa u nás není natolik intenzivní jako například v literatuře hebrejské, polské či německé. Vysvětlení je pochopitelné – Židé byli nejvíce postiženi. V Polsku se vyskytovaly velké vyhlazovací tábory jako Osvětim, Treblinka, Majdanek atd. a Němci byli ti, kteří tuto hrůzu způsobili. Nicméně i v české literatuře vzniklo mnoho velmi významných děl, kde je téma šoa ztvárněno, ať už se jedná o díla založená na dokumentárnosti, tak i na fikci. Především v 60. letech 20. století se toto téma stalo jedním z hlavních námětů.

Mezi nejvýznamnější české představitele, kteří ztvárnili toto téma, patří zejména Arnošt Lustig, Ladislav Fuks či Ota Pavel ale i mnoho dalších. Arnošt Lustig napíše díla jako *Noc a naděje*, *Dita Saxová* nebo *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*. S Hanou Bořkovcovou má společné to, že oba si prošli koncentračním táborem i Osvětimí, tedy jejich díla se odvíjí od vlastních zkušeností a zážitků. Ladislav Fuks sice nebyl Žid, ani si neprošel stejným osudem jako tito dva autoři, ale trauma z 2. světové války si nese rovněž. Příčina je pochopitelná, byl homosexuál, což bylo stejně trestné, jako být Žid a zároveň jeho otec se jako policejní úředník podílel na shromažďování Židů před transporty, za což si Ladislav Fuks dával vinu. Napíše díla jako *Pan Theodor Mundstock*, *Mí černovlasí bratři* či *Spalovač Mrtvol*. Ota Pavel byl rovněž jako Hana Bořkovcová Žid, nicméně koncentračním táborem si neprošel. Avšak jeho dva bratři a otec ano, ti se však po skončení války vrátili – na rozdíl od bratra a otce autorky. Transportem své rodiny se nechal inspirovat především v díle *Jak jsem potkal ryby* či *Smrt krásných srnců*.

Téma holocaustu v dětské literatuře není tak obvyklé jako v literatuře pro dospělé, ale i zde najdeme jednotlivé autory, kteří ho ztvárnili. Jednou z nich je spisovatelka Zdeňka Bezděková, která zažila 2. světovou válku bez větší újmy a holocaust neprožila na „vlastní kůži.“ Toto téma použila v díle *Říkali mi Leni* a stejně

tak, jako Hana Bořkovcová zde zpracovala zásadní hodnoty – potřeba domova a jistoty, mateřská láska, spravedlivost a lidskost. Další kniha věnovaná dětem je *Červená stuha* od spisovatelky Anniky Tetzner. Ta své dětství prožila v terezínském ghettu a válku z její početné rodiny přežila pouze ona a její bratr. Mezi společné motivy, které nalezneme i u Hany Bořkovcové, patří to, že i když terezínské ghetto je odrazem hrůzy, naleznou se zde i světlé a radostné chvíle.

Memoáry jsou nedílnou součástí děl s tématem šoa. Jedním z nejznámějších deníků je samozřejmě *Deník Anny Frankové*, která 2. Světovou válku nepřežila. Vedle toho ovšem existuje další řada již méně známých autorů jako Richard Glazar a jeho vzpomínky na vzpouru a útěk z Treblinky. Deník nese název *Treblinka, slovo jako z dětské říkanky*. Otřesné svědectví z prostředí Osvětimi popsala ve svém deníku *Čtyři kousky chleba* Magda Hollander-Lafonová. Zde přišla o velkou část své rodiny. Rovněž tak povědomí *Deník Otty Wolfa*, židovského chlapce, jenž se společně se svou rodinou ukrýval před nacisty celé tři roky až do jejich násilné smrti.

3.1. Zakázané holky

„Nevíš, kolikátého je?“

„Náhodou vím. Osmého.“

Starý pán zvedl na okamžik oči od papíru a položil štětec.

„Takže to máme osmého května. Den, kdy skončila válka, co? Jedna dávná válka, asi jako byla ta třicetiletá. Válka z učebnic dějepisu. Barča se o ní už brzy bude učit. A Matýsek taky, až zvládne písmenka.“ Stará paní vzdychla.

„Jenže se neodehrála v učebnicích. A kdo ví, o čem se v nich bude psát dál. Historie zatím ještě neskončila.“

„To ne. Ale nemá cenu bát se dopředu.“

„Já vím, jenže s tím nic nenadělám. Máme se o koho bát.“²¹

Kniha nesoucí název *Zakázané holky* vychází roku 1995 v nakladatelství Albatros k 50. výročí od ukončení války. Je to první, ale zároveň i poslední publikace věnovaná dětem s tématem holocaustu. Hana Bořkovcová se v první řadě pokusila zobrazit období, kterým si sama prošla. Tuto dobu neznázorňuje nejen jako chvíli zla, ale snažila se poukázat i na to, že v těžkých chvílích existují ochotní a dobří lidé, láska ale především rodina a pevné přátelství, na němž spisovatelka dokládá absurditu celé války a norimberských zákonů.

„Paní Blumová taky nesmí chodit do veřejných místností, aby svou přítomností neobtěžovala lidi vyšší rasy.“ (...)

„Co ještě paní Blumová nesmí?“ zeptala se.

„Chodit do parků. A po nábřeží. Neárijská rasa asi ohrožuje zeleň a čistotu vod. Ale tohle tu už vlastně bylo.“²²

Na celistvost války se zde díváme pohledem dětí i dospělých, ale zároveň očima Židů – smířených se svým osudem a očima árijců – kteří válku odsuzují a napomáhají Židům. *„Měl jsem v čas utéct. K těm, co něco dělají. To jediný, co se dá s náckama dělat. Strílet do nich.“²³* Ale i očima těch, co jsou hrdí, že jsou árijci. *„Náš národ zažil různý těžký doby a takoví jako Dina a její lidi nám vždycky jen škodili.“ Zdenka teď zase hovořila důrazně a nahlas, protože bylo jasné, že to, co právě vykládá, se dneska*

²¹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Zakázané holky*. Praha: Albatros, 1995, s. 7

²² Tamtéž, s. 27 - 28

²³ Tamtéž, s. 197

*říkat může. „Ale s tím je teď konec. A když máme přežít, tak musíme vědět, kdo k nám nepatří.“*²⁴

Název knihy vypovídá o celém příběhu. I když se s tímto pojmenováním během vyprávění nesetkáme, titul je výstižný. Zakázané holky – sestry Goldmannovy, Dina, Míša a Eva jsou židovská děvčata. Avšak tyto dívky árijka Janka nesmí navštěvovat. Kniha je rozdělena do dvaceti tří kapitol se samotnými nadpisy, jenž vystihují obsah dané kapitoly (např. Konec srpna 1940, Goldmannová chybí, Potulný rytíř v cizím království, Různé návštěvy u Goldmannů či Konec Karamelové říše).

Čtrnáctileté Jance končí prázdniny, které prožila na chatě s rodiči. Po příjezdu do Prahy však zjišťujeme, že za dva měsíce se mnoho věcí v Praze změnilo. I když na první pohled nepatrné záležitosti, které se jich jako árijců tolik netýkaly, na druhý pohled záležitosti, jež je hluboce zasáhly, protože i mezi těmi zakázanými měli své přátele.

*„Táta najednou hvízdal. Máma s Jankou se na něj udiveně podívaly, ale přestože kývl hlavou, aby jim ukázal, kam se mají podívat, nepochopily hned, co ho mohlo udivit ve výkladu krámku se smíšeným zbožím, kam chodily odjakživa nakupovat k úslužné paní Zounarové. Pak si Janka všimla cedule přilepené na skle. Arisches Geschäft stálo nahoře a pod tím česky Árijský obchod.“*²⁵

Janka se především těší na první den školy, kdy uvidí svou kamarádku Dinu, ta ovšem do školy nepřichází a s údivem se po ní nikdo neshání. Janka se doma dozvídá, že Dina do školy nemůže, nemůže nikam, nesmí se navštěvovat s ostatními. Nesmí zkrátka nic. Dina je Židovka a i pro ni začaly platit tvrdé norimberské zákony.

„Dina nebyla ve škole, vid’.“ Neznělo to jako otázka.

„Volala sem?“ zeptala se Janka rychle.

Máma zavrtěla hlavou. Šla za Jankou do pokoje a sedla si proti ní, jako by tohle dopoledne neměla už vůbec co dělat.

*„Víš, Janko, ono se něco takového dalo už nějakou dobu čekat. Nechtěli jsme ti s tátou kazit prázdniny – ale teď skončily a musíme vzít věci na vědomí.“*²⁶

²⁴ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 103 - 104

²⁵ Tamtéž, s. 10

²⁶ Tamtéž, s. 27

Celý příběh je doprovázen mnoha kontrasty: naděje – beznaděj, Čech – Němec, Žid – árijec, odvaha – zbabělost, válka – mír, realita – hra. Nalezneme zde protiklady názorové, a to jak u dětí a dospělých, tak i u Židů a árijců, dále kontrast reálného a fiktivního světa a zároveň i rozdílné jednání u jednotlivých postav.

V knize se vyskytuje mnoho zákazů a příkazů. Je však možné, že pro dětského čtenáře nebudou ihned pochopitelné. Hana Bořkovcová zřejmě očekává čtenářskou znalost ohledně již zmíněných norimberských zákonů, vyhlazování Židů nebo transportů. Některé záležitosti jsou v díle vysvětleny Janě, potažmo i dětskému čtenáři, zejména očima rodičů. Matka či otec se snaží položit logický a snadno pochopitelný výklad, proč Židé nesmí nakupovat po 17. hodině, proč je nesmí zdravít na ulici, či proč nesmí navštěvovat Goldmannovu rodinu. Nicméně Janka je příliš tvrdohlavá a většinu nově přijatých okolností nechápe a ani je nechce přijmout.

„Já jdu za Dinou, táto,“ řekla. „Budu se plížit jako indián a určitě si mě nikdo nevšimne. A jestli výslovně nechcete, tak to ani předem neoznámím paní Zouarové. Fakt budu opatrná. Že tam můžu?“ Táta s mámou se na sebe podívali. „Můžeš,“ řekl táta.²⁷

Reálné vyprávění je prolínáno o imaginativní dětskou hru, kde hlavní roli hraje fiktivní svět dívek. Židovské sestry Goldmannovy (Dina, Míša a Eva) si založí karamelové království, do něhož je přizvána i Janka. Ta je posléze jmenována na potulného rytíře právě díky tomu, že jediná ona může cestovat mezi skutečným a fiktivním světem.

„Karamelové království mělo tvar trochu šišaté hrušky, ale byla to zřejmě prosperující a kvetoucí země, hýřící barvami. Domy ve městech měly jasně červené střechy a z komínů klidně stoupal modrý kouř. V sadech byly rozkvetlé stromy, na řekách pluly plachetnice a po silnicích ujížděla strakatá autíčka.“²⁸

Princezny Nat, Karamela a Milk si vytvořily vlastní jména, mapu království, své zákony, soud i rozsudky. Nicméně i zde nalézáme mnoho věcí, které se se skutečností velmi shodují. Třešně v království si může natrhat kdokoliv – upozornění na nedostatek potravin pro Židy. Království je obeháno velkými horami, přes ně nikdo nemůže – oddělení Židů od čisté rasy. Maminka královna se stará o zásobování – potravinové

²⁷ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 40

²⁸ Tamtéž, s. 64

lístky na jídlo. Království bylo tvořeno z obyvatel růžových, čokoládových a kávových, avšak lepší obyvatelé nesouhlasí s tím, že chtějí žít spolu s horšími – nenávist árijců vůči Židům. Uzavřenou rezervaci pro horší obyvatelstvo hlídají strážci – koncentrační tábory. Žádost obyvatelstva o vystěhování dětí z rezervace – oddělení dětí od rodin, které jsou posléze dány do Německa na převýchovu. Dívky do tohoto světa vložily své psychické pocity a strasti, které na ně kladla doba. Jediný rozdíl od skutečného světa byl, že princezny dokázaly svému obyvatelstvu naslouchat, napomáhat jim a hledat řešení. Dívky si jednotlivé žádosti občanů zapisovaly do soudní knihy a těmito žádostem se posléze věnovaly. Samotná soudní kniha pro ně byla velkou vzácností a věděly, že se nesmí dostat do cizích rukou.

„Co to je?“ zeptala se Janka. „Rezervace,“ oznámila Míša. (...) „Koukej, některý z těch růžových začali prohlašovat, že jsou víc než kávoví a že tedy pro ně nemůžou platit stejná pravidla, chápeš?“ (...) „Takže se všichni usnesli, že ti horší nesmějí s těmi lepšími do školy ani chodit po stejných ulicích, že musí bydlet zvlášť a dostávat zvláštní přiděly, teda jen chleba a černou mouku a že pro ty lepší budou vykonávat podřadný práce, ale nesmějí se k nim přiblížit.“²⁹

Vložení pohádky do tematicky náročného románu vzbuzuje odlehčení a zároveň tato dětská hra se stala únikem z kruté reality a dávala dívkám naději a podporu na přežití války. Ve fiktivním světě můžeme nalézt klasické pohádkové motivy – čísla, království, princezny, král a královna, poddaní, avšak typický znak pohádek – dobro vítězí nad zlem – nenajdeme. Stejně tak, jak zaniká rodina Goldmannů, zaniká Karamelová říše, ale s trochou nostalgie část království přežila, a to v podobě Janky a především soudní knihy.

Do děje vstupuje několik odboček, kdy protagonistka řeší problémy, které na ni kladou někdy i nemalý tlak. Jednou takovou odbočkou je příběh Franty, jehož otec se dal na stranu nacistů a Frantu chce poslat do Německé říše na jinou školu. Díky svým kamarádům a především Jance se vše podaří zastavit.

Samotná válka je jedním velkým tématem, avšak autorka se snažila poukázat, že i během války se lidé pokoušeli vést obyčejný život, jak jen nejlépe dovedli. Rodiče chodili do práce, děti do školy, prožívaly dobrodružství a napětí. Dozvídáme se neobyčejné nápady školáků, třeba jak vystrašit svou učitelku Vondru, která je neustále

²⁹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 66

upozorňovala, že v této době musí být hlavně pořádek. Nicméně některá dobrodružství naberou neočekávaný spád a zvrtnou se. Například, když se Janky spolužák pokusí spáchat sebevraždu.

Snad na ulehčenou, či díky tomu, že je to próza s dívčí hrdinkou, se v díle objevuje první citové vzplanutí a zamilovanost. Poprvé se s tím setkáváme již na začátku děje, kdy je do Janky zamilován její kamarád Tonda z chalupy. Posléze se Janka během svých tajných návštěv u Goldmannů seznámí s Josefem, přítelem celé rodiny. Je zde však zarážející věkový rozdíl, na druhou stranu se možná jedná jen o pouhý obdiv Janky k Josefovi a k jeho literární znalosti. Poslední láska, jako jediná, končí happyendem. Janka se seznámila s Tomášem a zestárla s ním.

Během příběhu prožíváme několik krajních a napínavých situací. Jedna z nich se odehrála při návštěvě Janky u Goldmannů. Janin otec ji přiběhl varovat, že Němci dělají domovní prohlídky, avšak on samotný utéct nestihl. Díky obětavosti pana Goldmanna byl však zachráněn.

„Vyrušilo ji dlouhé, důrazné zazvonění. Všechny vyskočily, ještě než doznělo a ozvalo se znovu. Janka zapomněla na všechna bezpečnostní opatření a vyběhla do předsíně zrovna ve chvíli, když pan Goldmann otvíral dveře.

„Táto,“ vydechla.

„Janko, utíkej. Němci dělají prohlídky po bytech. Někoho hledají. Už jsou tady v ulici, ale venku si tě nevšimnou. Běž domů, přijdu hned za tebou.“³⁰

Druhým momentem, kdy se setkáváme s napětím, opět prožíváme s Janky otcem. Potají se stýkal s mnoha přáteli, kdy společně poslouchali cizí rozhlas. Posléze začalo zatýkání jednotlivých zúčastněných, přičemž Janky otec pro jistotu na nějakou dobu odjel, aby ho nenašli a neohrožoval svou rodinu. Pocity Janky a její matky zde nejsou zřetelně popsány, avšak úzkost a neskutečný strach o otce je velmi patrný.

Za krajní situaci můžeme označit i transporty Židů do koncentračního tábora. S jedním transportem se v díle setkáváme přímo. Právě tehdy Jance dochází, že něco, čemu doposud nemohla uvěřit, se stává skutečností. Jejich přítel Josef dostal předvolání k transportu. Hana Bořkovcová dala čtenáři naději, jelikož Josef byl pouze náhradníkem s číslem devatenáct, nikoliv přímou osobou k nástupu. *„Zbývá jediná naděje, že na toho*

³⁰ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 182-183

devatenáctého už nedojde.“ Ale došlo. Josef nastupoval jako poslední. Číslo dvacet se pro tentokrát vrátilo domů.³¹

V samotném závěru knihy dochází k rychlému spádu děje a dozvídáme se konečné řešení židovské otázky. Nejenže je Josef odvezen do koncentračního tábora, ale Jana onemocní velmi těžkou angínou a nevnímá okolní svět. Během této nemoci dochází k nešťastné události – celá rodina Goldmannova je odvezena do koncentračního tábora. Tuto informaci nedokáže a ani nechce přijmout. Nemožné se však stává skutečností a Janka je nucena se s tím vyrovnat.

Táta s mámou se na sebe podívali, jako by oba doufali, že promluví ten druhý, ale pak to řekl táta: „Nemohla, Janko.“ (...) „Tak podívejte,“ prohlásila s důrazem, „já tam musím. A vy to taky víte.“

„Nemůžeš tam jít, Janko.“ Táta se zhluboka nadechl, jako by se mu špatně mluvilo. „Nemělo by to smysl. Už tam nejsou.“

„Cože?“ zeptala se Janka. Nerozuměla mu dobře. Tohle nemohl říct. Nebyla to pravda. „Kde nejsou?“

„Doma,“ zašeptala máma.

„Jak to, že nejsou doma? Přece nikam nesmějí jezdit –“

„Tam ano,“ řekl táta.³²

Sentimentalismu se nevyhneme. Na konci knihy pochopíme, že Josef, Dina ani jiný člen rodiny se z koncentračního tábora nevrátí, i když nikdo a nikdy nepřestane doufat, že se tomu tak stane. Válka sice rozdělila nejlepší přítelkyně, ale stejně tak, jako spolu zůstaly v srdci, zůstaly zde určité výčitky, že jí dovolila odejít. Díky tomuto přátelství autorka dokázala dokonale znázornit absurditu daných norimberských zákonů i to, že nezáleží na tom, kdo je jaké rasy nebo původu, protože v opravdovém přátelství neexistuje překážka.

„Jenže čas s tím stejně nemá nic společného. Nemůžeme nic změnit na tom, že tu byli. A že už tu nejsou. Změnil jen jedno. Ted' už nečekám, že se odněkud objeví. Nebo ozvou. Tenkrát jsme pořád mysleli, že to přece musí udělat. Aspoň někdo z nich. Ale nemuseli.“

³¹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 177

³² Tamtéž, s. 190-191

„Nemuseli,“ opakoval. „Paní Šimová měla tehdy pravdu. Nedožila se jich. I když konce tisícileté říše se ještě dožila. A nepřestala na ně čekat.“³³

V díle se objevuje časté parafrázování Bible. Právě to posouvá děj do více významů, ale na rozdíl od pohádky zde nedochází k zlehčení příběhu, nýbrž k vzplanutí naděje u dospělých na přežití a dodání síly. „V naší knize –,“ mrkl na Janku a dodal: „v naší společné knize se o tom píše, počkejte, takhle nějak – Hvězdy vesele září na svých místech a zavolá-li je, řeknou: ‚Tady jsme,‘ a s radostí svítí svému Pánu. –“ (...) „Není to přísně vědecké tvrzení,“ řekl, jako by se někomu tak trochu posmíval, „ale přesto je to pravda. Ne o hvězdách, ale o lidech. Tedy – měla by to být pravda. Hvězdy sice svítí, jak je jim uloženo, ale mít radost, to je výsadou lidí.“³⁴

Hlavní součástí knihy je humor – i černý humor. Hana Bořkovcová se pokusila zmírnit dobové napětí s výborným úspěchem. Dokázala ho vložit i do vyostřených situací a tím nabudila jakousi vyrovnanost. Strach a beznaděj je v díle doprovázen citovou napjatostí a zároveň odlehčen a vyrovnan anekdotami na biblické vyprávění.

„No, třeba, že už by si Pán Bůh mohl pro změnu vyvolit zas jiný národ,“ řekla Dina.

Janka se na ni nechápavě podívala, ale vysvětlení jí poskytla Eva: „V bibli se říká o Židech, že jsou vyvolenej národ, víš.“

„No,“ řekla Miša. „Nebo ten o Mojžíšovi, že udělal děsnou chybu, když vyvedl Židy z Egypta. Kdyby nás tam byl nechal, tak jsme dnes mohli patřit po Angličany a Hitler by na nás nemoh.“³⁵

Díky tomu, že kniha je psána v er-formě, a to přímo z pohledu Janky, je příběh mnohem více přiblížen dětskému čtenáři. Vedle toho se však v knize nachází mnoho věcí, které dětský čtenář s obtížemi pochopí, ať už se jedná o jednotlivá fakta či narážky na válku, tak i velké množství aposiopese. V díle se setkáváme velmi často s hovorovou češtinou, ale také i s vulgarismy, především při mluvě dětí a nacistů, s dialektismem u paní Zouarové a navzdory dané době se hojně objevují germanismy, a to zejména u nápisu v ulicích a taktéž s angličtinou, z níž pochází jednotlivé názvy v Karamelové říši i samotná jména princezen.

³³ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Zakázané holky*. Praha: Albatros, 1995, s. 203

³⁴ Tamtéž, s. 83

³⁵ Tamtéž, s. 91

Příjmení a osud rodiny Goldmannů není vymyšlený. Nejlepší kamarádka Hany Bořkovcové, nesoucí jméno Matylda Goldmannová, byla deportována 22. dubna 1942 do Terezína. Zde zřejmě dochází k autorčině inspiraci o příjmení židovské rodiny daného díla. „*Dnes jsem přišla v poledne domů a táta mi řekl, že Goldmannovi už ráno narukovali. Dostali to v noci, a proto mi Tylda nemohla vzkázat. A tak jsme se nerozloučily.*“³⁶

Příběh je místně i časově zakotven. Děj se odehrává na území Prahy během jednoho roku (konec srpna 1940 a začátek podzimu následujícího roku). Kompozice románu je tvořena rámcovou strukturou. Vyprávění začíná a končí vzpomínkou dvou starých lidí, jejíž pointu pochopíme až po přečtení celé knihy. Je to vzpomínka již zestárlé Jany na osmý květen, den, kdy skončila válka. Tato vzpomínka má pro Janu silnou vazbu, a tak se zpětně vracíme na konec srpna do roku 1940, kde se dozvídáme celý příběh.

V textu se nachází báseň. Ta ovšem není dílem autorky, jak ona sama posléze zmiňuje, ale je to text jejího přítele Hanuše Theina, který ho věnoval jí a jejímu bratrovi za války.

*„Pamatuj si, milé dítě,
dnes je cesta nerovná,
sviť si hvězdou na kabátě,
ať nešlápneš do hovna.“*³⁷

Autorka použila moralistický přístup, avšak zvolila takový způsob, že čtenář nemá pocit, že je nějakým způsobem poučován, či mu je diktováno, co je správně a co nikoliv. Bořkovcová dala velmi jasně najevo, která postava se v knize chová dle etických způsobů a vyzdvihuje správné lidské hodnoty. Nejzřetelněji to vidíme jak na rodině Goldmannů, tak na rodině Janky. Obě rodiny v této těžké době neztratily svou tvář, rozum ani srdce a rovněž je naznačeno, že Židovská rasa byla mnohdy charakternější a čestnější nežli čistá rasa.

„Co je to vlastně árijec?“ zeptala se Janka.

„Blbost,“ vysvětlil jí táta stručně, ale pak přece jen dodal: „Na světě jsou různé rasy, třeba bílá, černá nebo žlutá, což samozřejmě neznamena, že je některá

³⁶ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 21

³⁷ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Zakázané holky. Praha: Albatros, 1995, s. 173

horší nebo lepší, jak ví každý, kdo má mozek v hlavě. Ale Němci si vymysleli takovou teorii, že ta árijská je nejlepší.“

„A my k ní jako nepatříme?“ zeptala se Janka

„Ale jo,“ řekl táta s nechutí.

„A kdo k ní teda u nás nepatří? Černochoů a Číňanů tady zrovna moc není, že ne?“

„Především Židi. A Cikáni,“ zabručel táta.³⁸

V úplném závěru knihy se vracíme zpět do přítomnosti, autorka zde úskali sentimentalismu posunuje do filozofické roviny a dochází ke zmoudření hlavní protagonistky – Janky, která zestárla spolu s Tomášem a během svého života si prošla mnoha rolemi - dcery, kamarádky, matky, ale především potulného rytíře a nyní rolí babičky.

„Tomáš má pravdu, myslela si. Asi to bylo štěstí. Velký kus života – pro ty, kdo přežili. A velký pro ty druhé, co už na pokračování nezůstali. Nás je teď víc. Máme se o koho bát. Jim už na nic nezbyl čas. Evina kniha zůstala nedopsána. Míša už nestačila splést hlavu žádnému klukovi a Dina se nikdy nedozvěděla, že jí se to přece jen podařilo.“³⁹

3.2. Soukromý rozhovor

Soukromý rozhovor, je poslední publikací Hany Bořkovcové. Tento román vychází roku 2004 v Karmelitánském nakladatelství. Doposud autorka psala díla určena dětskému čtenáři, avšak nyní je tomu naopak. Mnoho let málokdo věděl, čím si v dětství prošla, ona sama o tom velmi nerada mluvila, období druhé světové války pro ni bylo příliš intimní. A právě snad díky tomu ztvárnila tento velice autobiografický román.

Jedná se o retrospektivní svědectví svého dětství až po současnost. Dochází zde k popisu všeho, co prožila. Snaha pochopit svůj život a především svůj osud. Stěžejním tématem *Soukromého rozhovoru* je opět holocaust, který je doplňován vlastními zážitky z války. Pomocí jednotlivých vzpomínek se z díla stává celistvý obraz jejího života, nejen válečného, ale i toho před válkou a po ní. Z mladičké dívky se postupně stává vyspělá žena, matka i babička, která se prostřednictvím rozhovoru snaží vypořádat s tím, co bylo, je a bude.

³⁸ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Zakázané holky*. Praha: Albatros, 1995, s. 11

³⁹ Tamtéž, s. 204

„Sediš pod oknem na bílé natřené lavici a chvílemi do ní kopeš, protože nohama ještě nedosáhneš na zem.

Já jsem tady, ve starém křesle, na kterém je vidět, že už má něco za sebou stejně jako já.“ ⁴⁰

Román je psán specifickou ale ovšem originální formou. Jedná se o vyprávění ženy se sebou samou, a to pomocí dialogu zestárlé a mladičké Hany přes ohromnou časovou propast. Zpočátku je dílo velmi náročné na pochopení. Čtenář se v hovorech dvou žen ztrácí do té doby, než si uvědomí, která je která. Následná konverzace nás zavede do vlastního osudu autorka, díky níž dokáže pochopit jednotlivá dění.

„Ted' jde o to, že si musíme ujasnit, která z nás je já a která ty, když nejsme dvě. Jsme jen jedna, ale řekněme, že stáří má přednost. Znáš to. Ted' mlč, když mluví dospělí, ale neboj se. Nechám tě mluvit, kdy budeš chtít. Takže jsme se dohodly. Já jsem ta stará ženská, co sedí ve fotelu tady a ted', ty ta holka na lavici tam někde daleko v čase...“ ⁴¹

Hlavní postavou je tedy jedna a tatáž osoba – Hana. Mladičká Hana, netušící, co ji čeká. Tato osoba bezprostředně vnímá vše kolem ní, je provázena dětskou naivitou, sobeckostí a především nutkavou touhou znát odpovědi na to, co bude. Druhou osobou příběhu je zestárlá Hana. Tato žena už ví, čím si prošla, jak se splnily nebo nesplnily její sny, co udělala špatně či naopak. Je to moudrá a ponaučená žena, která své „mladistvé já“ doprovází po celou dobu příběhu. Avšak obě mají mnohé společné, co je spojuje. Nejvýrazněji se projevuje tvrdohlavost – každá se snaží své názory, myšlenky, ale především i víru prosadit a obhájit jedna před druhou. Na základě toho dochází k emblémovému rozchodu. „...ale obě známe tu chvíli, kdy jsme se rozešly. Potom, když konečné řešení nás nevyřešilo. Proč, to nevíme, ty ani já, jen jsme pak už stály každá na jiném břehu, ty ses vrátila a já šla dál. Až sem.“ ⁴² Nicméně po návratu z koncentračního tábora a po skončení války dochází u mladičké Hany taktéž k zmoudření a uvědomění si vlastních hodnot. Snaha vyrovnat se s osudem a ohromným počtem mrtvých svých známých se stala fiktivní cestou již ke staré Haně. „Ted' už od sebe neutíkáme. Jdeme zase k sobě.“ ⁴³

Příběh nás zpočátku seznamuje se zcela obyčejnou pražskou rodinou, v níž se nachází dvě děti – Hana a David. Jedinou neobyčejností však je, že jsou Židé. Roku

⁴⁰ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Soukromý rozhovor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 5

⁴¹ Tamtéž, s. 5

⁴² Tamtéž, s. 5

⁴³ Tamtéž, s. 5

1933 se dostává k moci Hitler. Hana zpočátku ničemu nerozumí, snaží se zjistit vše od starší, která je jí pořád nablízku, avšak marně. Na vše si musí přijít sama. Norimberské zákony jsou stále více patrné, dokonce přicházejí o svojí hospodyni a pečovatelku. „*Mařenka a Emy jsou pryč, zamumláš, nesměly zůstat u Židů.*“⁴⁴ Začínají odjíždět první transporty Židů a jí se před očima stále více ztrácejí její blízcí a kamarádi. Hany otec odmítá emigraci do Anglie, a tak jsou v létě roku 1943 deportováni do Terezína. Právě díky tomu, že pracoval na židovské obci, se dostali do transportu takhle později. Naštěstí po příjezdu do Terezína nebyla rodina rozdělena, ale zůstala pohromadě a získali ubytování na půdě. I zde se, v rámci možností, snaží vést normální život. Každý získal své místo a práci. Hana zpočátku přebírala brambory, posléze se dostala do skladu bot a následně se stala pomocnicí vychovatelky v dětském domově.

Nicméně Terezín se stal pro rodinu pouze „přestupní stanicí“, protože více jak po roce přichází transport do Osvětimi. V tomto momentu mezi sebou Hany přestanou vést dialog a příběh je vyprávěn pouze očima dospělé ženy. Malá Hana se ztrácí, zřejmě zde dochází k jisté rezignaci na život. „*Tak je to tady, zítra nastupujem, oznamuješ, a já vím, že teď se tvé povídání začne měnit. Vzniknou v něm mezery, protože sice uvidíš to, na co se budeš dívat, ale obraz, který rozum odmítne přijmout, se nedá popsat, takže nám chvílemi dojde řeč. (...) Nestane se to často ani nadlouho, to jen na chvílku zmizíš z té neskutečné skutečnosti, někam se ztratíš, ale zase se najdeš...*“⁴⁵

Po příjezdu dochází k rozdělování žen a mužů, tehdy vidí svého bratra a otce naposledy. Vira byla velkou součástí celé její rodiny, avšak myšlenky na to, že Bůh dopustil jejich smrt, vedou k jisté pochybnosti o jeho existenci. Hana se se svojí matkou dostala do pracovního tábora Kurzbach, kde hloubily zákopy na obranu proti blížící se Rudé armádě. Tehdy začínají pochody smrti a Hana je nucena ho taktéž podstoupit, ale navzdory své omrzlé noze nemůže jít dál, tak se svou matkou a s další hrstkou žen zůstávají ve městě Wohlau, kde měly být zastřeleny, ale nestalo se tak.

„*Tebe zapsala rovnou, stačil jí jeden krátký pohled, ale mámě věnovala o něco delší. – Nezdáš se ještě tak stará, to už se ti chce umřít? –*“⁴⁶

Našly si úkryt v opuštěném domě, kde přečkaly konec války. Avšak jejich strach nekončí, nové obavy nastávají s příchodem Rusů. U Hany se objevuje naděje na přežití

⁴⁴ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Soukromý rozhovor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 80

⁴⁵ Tamtéž, s. 153

⁴⁶ Tamtéž, s. 179

a tehdy se opět začne rozvíjet dialog mezi oběma ženami. Později se se svou matkou dostávají do Prahy ke svým známým s nadějí, že zde už na ně čeká bratr s otcem. Této chvílky se už nikdy nedočkají.

Celým dílem je provázen nikdy nekončící strach. Zpočátku se setkáváme s obavami u Hany o svou matku, když byla ještě malá, o svého malého brášku a o otce. Avšak nejvíce je strach a beznaděj cítit s odjezdem do Terezína. Autorka má pocity viny a nese nutkavou potřebu všechny ochránit. S velkým odstupem času však zjišťuje, že tyto pocity nikdy nepřejdou, že bát se budeme nadále, a to jak o svou matku, tak i o své děti a svá vnoučata. *„A já myslela, že až vyrostu, tak budu všemu rozumět a přestanu mít strach. Tedkva ho mám pořád. Že by se něco mohlo stát mámě nebo tátovi a Davidovi, ale ono to asi stejně nikdy nepřestane.“*⁴⁷

Autorka se zamýšlí také nad otázkou, co má se svým mladým „já“ ještě společného, kde je ta pomyslná čára, která učinila rozchod mezi nimi, co k tomu vedlo. Jednoznačná odpověď vede k víře. Mladá Hana by nikdy nepochopila, proč po válce přestoupila od židovství ke křesťanství. Právě i tento čin se stal zradou pro její matku. *„Neopustila jsem jen ji, ale celý náš svět, jak si myslela, a netrápila se pro to, s kým jsem odešla, ale kam.“*⁴⁸ Autorka pomocí křesťanství hledá odpovědi, které by mohly vysvětlit souvislosti a otázky ohledně utrpení, zda to pro ně mělo nějaký smysl či to byla pouhá zkouška. *„Nevím, proč se to stalo, ale nebyl to trest. (...) Všichni jsme se provinili, ale co je trest? Možná má docela jiné jméno, ale jaké, to se na tomhle světě nedovíme.“*⁴⁹ Hlavním rozdílem mezi nimi je, že s odstupem času starší Hana chápe jednotlivé souvislosti svého života.

Víra je tedy nedílnou součástí díla. Ta se stala hlavní oporou v těžkých dobách. Od začátku čtení až dokonce můžeme zpozorovat její náboženský vývoj. Avšak v době, kdy přišla o své nejbližší, přichází pochybnosti, proč On dopustil tuto zkázu a zda vůbec existuje. Hana přestává věřit, tím pádem přestává mít právo se ptát. Nicméně po válce, kdy dostaly možnost žít dál, víru opět nachází.

Stará Hana se snaží napravit chyby, kterých se dopustila, dohnat to, co nestihla a ponaučit tak své mladé „já“. Velmi často se objevují věty, v nichž si vyčítá, že se více nezajímalo o svého bratra, otce či babičku. Na mnoho věcí se nezeptala, a když už si to

⁴⁷ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Soukromý rozhovor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 26

⁴⁸ Tamtéž, s. 204

⁴⁹ Tamtéž, s. 176

uvědomila, bylo pozdě. „*Zeptej se ho ty.*“ *Díváš se na mě zmateně.* „*Já? Proč já?*“ *Protože na to máš ještě čas. A víme o něm tak málo. (...) Já vím. Na věci je brzy, dokud na ně není pozdě.*“⁵⁰ Kontrastem toho, jak ona zanedbávala a neměla čas nenavštěvovat babičku je, že vnoučata nyní zanedbávají a nepotřebují ji, což se pro ni stalo trápením a až nyní si uvědomuje, jak se babička musela trápit taktéž. Stoupající pocity viny vyvrcholí po válce, když si zpětně začne uvědomovat, co se stalo.

Již v některý dílech Hany Bořkovcové jsme se mohli setkat s tématem šoa. Někdy jsou to jen okrajové náznaky, v jiných je stěžejním námětem, avšak v mnohém můžeme shledat stejné znaky či témata jako v *Soukromém rozhovoru*. Ihned v první knize *Světýlka* je tento motiv zřetelný v několika povídkách. Jednou z nich je *Noční tažení*. Zde se opakují vzpomínky na malého brášku, který dostal novou postel, ale nestihl ji vyzkoušet. Vzpomínka na svoji kamarádku Hanku. Ta jí pomohla při pochodu smrti, ale rovněž je zde i střetnutí mládí a stáří – totožné motivy se objevují v *Soukromém rozhovoru*. Druhou povídkou ze *Světýlek* je *Znáte tuhle?* Společné s posledním románem mají to, že hlavní hrdinka za války prodělala omrzlinu nohy, následnou hospitalizaci a hluboké zanícení. Stejně tak jako Haně, tak i hlavní hrdince této povídky zůstala pouhá vzpomínka – jizva. Rovněž se v obou dílech objevují pocity viny, proč ona přežila a ostatní ne?

Nejvíce podobných znaků nalezneme mezi *Soukromým rozhovorem* a románem *Zakázané holky*. I když obě díla jsou určena jinému čtenáři (jedna kniha je pro dospělé čtenáře, druhá pro dětské), v mnohém jsou si společná, a to nejen kvůli holocaustu. Prvním znakem je vypravěč. Obě knihy jsou vyprávěny očima dítěte, avšak různého postavení – jeden příběh je očima árijce, druhý očima Židovky. Podobnosti můžeme shledat i v postavách. V *Zakázaných holkách* se objevuje blízký přítel rodiny Goldmannů Josef, který byl kuchařem v nemocnici. Dostal předvolání, ale byl pouze náhradním. Stejně tak v *Soukromém rozhovoru* nalezneme postavu Karla, taktéž byl kuchařem a dostal předvolání jako náhradník. Obě postavy se do transportu dostaly vždy jako poslední číslo. „*Takže mu zůstalo to nízké číslo a je pryč, ale my stejně brzy pojedeme za nima a zase je uvidím.*“⁵¹ Rovněž se objevuje víra – víra v Boha, na přežití, na konec války.

⁵⁰ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Soukromý rozhovor*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 21-22

⁵¹ Tamtéž, s. 141

Důležitým bodem v románu je touha po Palestině, ta se stává nadějí pro děti. Až skončí válka, odstěhují se tam a již nikdy nebudou pronásledováni a vykořisťováni – mnohým se to však nespěnilo.

V díle se setkáváme s ohromným množstvím postav. Jednoznačně od počátku poznáváme, kterým autorka přisuzuje kladné a kterým záporné vlastnosti. Jsou to především lidé, s nimiž se Hana Bořkovcová dostala přímo do styku, ale mnohé jsou pro ni pouze postavou bez tváře a bez jména v německé uniformě. „... *ale teď najednou vidíš toho v uniformě, co tam stojí a mává rukou, která ukazuje na jednu stranu, nebo na druhou...*“⁵² Ti, kteří jí a její matce pomohli nebo dokonce zachránili život, jsou popsáni jako osoba se srdcem, i když byla z řad Němců. „*Ale teď mě někdy napadá, že náš Lagerkommandant přece jen měl nějaký obličej. A nějaké jméno. (...) Nám zachránil život, padesáti z nás.*“⁵³ Velmi často se objevují osoby hrdé na své židovství, ale zároveň se setkáváme s postavami antisemitického názoru. Hana se stává terčem posměchu u dětí, ty jsou však omlouváni tím, že povídají to, co slyší doma. „*Jenže když jsme byly skoro u vesnice, tak se tam najednou objevila spousta kluků s takovými dřevěnými řehtačkama, co dělaly strašnej rámus, a šli pořád za náma a řvali, že Židi ukřižovali Krista Pána. Já napřed nechápala, co to má znamenat, ale pak jsem najednou věděla, že to křičí na nás...*“⁵⁴ S těmito narážkami se v díle setkáváme i po válce, kdy se ženy vrací z Wohlau. Zde dochází k paradoxní lítosti nad ztrátou mnoha životů, zároveň však k nenávisti vůči Židům. „– *Z koncentráku? Židovky? – ptá se a vy přisvědčíte. – Málo se vás vrací, - potřeše ta soucitná žena hlavou a dodá: – A mohli si vás tam radši nechat všechny.* –“⁵⁵

Autorka v knize velmi často vyzdvihuje své děti a vnoučata, která se rovněž stávají nositeli dětského pohledu. Stejně tak, jako Hana za mlada musela řešit své problémy, tak i její děti a poslůze i vnoučata se ocitají v těchto situacích, které se vztahují k rodině a kamarádům. Hana Bořkovcová v románu řeší vztahy, své kamarády – které získala či naopak ztratila, svou rodinou – které členy zanedbávala a které navštěvovala, ale nyní už je pozdě vinu napravovat. Důležitým prvkem za války se stalo přátelství. Během svého dětství ho prožila nespočetněkrát, ale nejvýrazněji se projevuje v těch nejtěžších dobách. Přátelé její matky, jim mnohokrát pomohli, i když to pro ně

⁵² BOŘKOVCOVÁ, Hana: Soukromý rozhovor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 154

⁵³ Tamtéž, s. 164

⁵⁴ Tamtéž, s. 66

⁵⁵ Tamtéž, s. 201

samotné bylo nebezpečné, jelikož se s nimi stýkat nemohli. Po válce je nechali u sebe bydlet a stali se pro ně oporou do „nového“ života. *„Přišel balík,“ říkáš. „Teda jen malej, protože nesmí vážit víc než dvě kila, ale tety tam daly spoustu skvělých věcí. (...) Wurzelovi taky jeden dostali, asi mají i oni prima kamarády...“*⁵⁶

V mluvě mladé Hany nalezneme jazyk typický pro mládež a odpovídající jejímu věku. Setkáváme se u ní s prvky hovorové češtiny. Opačně je tomu u starší ženy, která hovoří spisovně, z promluv číší jakési zmoudření a rovnováha. Při dialogu je patrné, která Hana zrovna hovoří, i když zpočátku je pro čtenáře složité pochopit, o co jde. Starší Hana nechává své mladé „já“ vyzpovídat se, trpělivě naslouchá a nebere jí její dětské iluze. Pokud sděluje něco ohledně doby, co se stane či nestane, hovoří tak pouze ke čtenáři bez přímé řeči. *„A teta Jiřina vůbec neví, že její máma je pryč, a my zase nevíme nic o ní.“ Vzdychneš, ale možná je to tak lepší. Ještě nepřišel čas sčítání. Jenže já, která už znám konečný součet i jeho jednotlivé položky, si teď najednou připomenu dvě z nich...“*⁵⁷ Dialog se mění ve chvíli, kdy Hana dostává předvolání k transportu do Osvětimi, od té chvíle mladší z nich umlká a dílem jsme provázeny pouze ústy starší a již tušící ženy. Navzdory k době se v díle objevuje taktéž němčina a vulgarismy, namířené především vůči Židům. Ostatní postavy vstupující do děje pomocí přímé řeči, jsou odděleny pomlčkami. Dílo je psáno v ich-formě a je plně vlastních zážitků.

Knihou nám poskytuje dokonalý obraz o praktikách Němců, které páchali během celé války na Židech. Všechno dění přichází postupně a nečekaně, ale posléze se ději dostává rychlého spádu, a tím nabývá na dynamice. Současně nám autorka připomíná, že válka nikdy nekončí, vždy se někde ve světě bude objevovat a zároveň nám sděluje, že nacismus není poslední obavou, jež se vyskytla, ale v naší zemi bude další, která bude konat podobné hrůzy jako Němci.

3.3. Píšu a sešit mi leží na kolenou – Deníky 1940 – 1946

„Deník je život bez nejvnitřnějších bojů. Neboť, i když v něm píšeme o zápasech a když v něm píšeme o otázkách, nejsou to už ty nejopravdovější boje a nejsílenější

⁵⁶ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Soukromý rozhovor. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 131

⁵⁷ Tamtéž, s. 115

otázky. Napsané otázky jsou už odpovědi. Aspoň tou, že není odpovědi. (...) Deník je zodpovězené a vybojované.“⁵⁸

Posmrtně roku 2011 vycházejí deníky Hany Bořkovcové, zachycující její období dospívání. Jedná se o autentické záznamy, které jsou upřímné a otevřené, bez ohledu na jakoukoliv autocenzuru. Jsou zde popsány autorčiny vnitřní pocity a myšlenky, v nichž se odrážejí historické události, jež zásadně ovlivnily její tvůrčí i osobnostní život. Během šesti let můžeme sledovat její vývoj a zmoudření. Navzdory dobovým poměrům je nucena dospívat rychleji.

Memoáry jsou zachyceny od roku 1940 do roku 1946 a jsou tvořeny z devíti sešitů formátu A5 a částečně na volných listech. Taktéž se zde nachází přijatá korespondence či náčrty dopisů, které jsou na samostatných listech do deníku vloženy nebo vlepeny. Díky klavíristce Alici Ehrmannové – neboli Líze – se terezínské zápisky zachovaly. Hana Bořkovcová je těsně před odjezdem do Osvětimi svěřila do jejich rukou.

O jednotlivých záznamech se v rodině vědělo, avšak nebyly úmyslně zachovávány. Posléze je postupně její manžel Aleš Bořkovec začal přepisovat, a to krátce před její smrtí.

Celé zápisky, tvořené přibližně ze 760 stran, nebylo možno v knižní edici vydat kompletně. Nejen díky rozsáhlosti, ale zároveň i z častého opakování, které by nebylo pro čtenáře přínosem, jak v závěru publikace editoři zmiňují. Kompletně jsou vydány pouze deníky z Terezína a z Wohlau. Zbytek je zredukován a zachovány jsou pouze zápisky, „*které reflektují dobovou situaci, nastupující protizidovská opatření, dění v židovské škole i na židovské obci, zužující se prostor „ghetta beze zdí“, dále ty, jež vyjadřují autorčin myšlenkový vývoj, nebo obsahují úvahy o vlastním psaní.*“⁵⁹ Naopak zkrácena byla především korespondence či básnické a prozaické texty jak už samotné autorky, tak i cizích spisovatelů.

Některé zápisy, převážně v devátém sešitě, jsou psány šifrovaně. Jedná se o úryvky, v nichž Hana Bořkovcová popisuje smrt svých blízkých - otce, bratra Michaela a tety Jiřiny. Tyto zápisy byly psány zleva doprava hebrejským písmem.

⁵⁸ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 296

⁵⁹ Tamtéž, s. 366

Zpočátku jsou deníky tvořeny neúmyslně. Autorka neočekává žádného adresáta, nemá potřebu nic vysvětlovat či objasňovat, myšlenky jsou chaotické a zachycuje pouze to, co chce. Proto může být čtení poměrně náročné a čtenář se v jednotlivých pasážích dokáže jednoduše ztratit. V takovém momentu jsou v zadní části publikace komentáře, jež nám napomáhají pochopit určité souvislosti, osoby a události. Jelikož se jedná o deníkové záznamy, publikace postrádá děj, jde jednoznačně o reflektování událostí, pocitů a myšlenek, které mnohokrát spadají do filozofické roviny. Každý záznam je doplněn datem případně i místem zapsání - Lesno, Praha, Terezín, Wohlau. Již od začátku je zřetelné, že Hana tíhla k literatuře.

První sešit zachycuje období od 21. srpna 1940 do 7. července 1942. Autorka začíná své zápisky s juvenilním nádechem, kdy dostala svůj první deník na zámek. V této době jí je 13 let. Zpočátku popisuje všední záležitosti. Přestože platí již jistá židovská nařízení, jsou to zápisky bezstarostné, plné optimismu. „*Včera dopoledne jsme byli s Elou, Míšou a Jitkou na Pavím vrchu. Je to takový kopec s trávou a má tu výhodu, že tam židé mohou. Tak tam jsme byli.*“⁶⁰ Je zde popsán přechod z měšťanské školy na židovskou, po dlouhé době setkání s tetou Jiřinou Pickovou, která na Hanu měla velký vliv a samozřejmě jednotlivé transporty. Právě od této doby se do deníku dostává pesimistický nádech, Hana se snaží hledat ve všem alespoň trochu dobra, ale předvolání svých blízkých, především nejlepší kamarádky Tyldy, vše nabourává. „*Dneska odjela Tylda. Doufala jsem stále, že přece jen nebude musit nastoupit, byla až v nachšupu a přímo s transportem nenastoupili, ale co je to platné! Nastoupili dnes, o den později než ostatní.*“⁶¹ Posléze je mnoho záznamu tvořeno imaginativními dopisy věnovanými samotné Tyldě, a která nesou následující oslovení – Má malá Tyldo, Milá Tyluško, Můj drahý Tyloune či Milý Tyloušku. Právě na těchto jednotlivých výpovědích je zřetelné, že se Bořkovcová nedokáže vyrovnat s odjezdem svých blízkých. „*Bože, Tyldo, kdybych to alespoň mohla vědět, kdybych ti mohla pomoci. Nemohu nic, nic, jen sedět a myslit a občas jít někomu pomoci, kdo odjíždí s transportem.*“⁶² „*Odjeli Rudolf a Ela, nevím, jestli jsem si to napsala. Teď odjíždí babička, odjíždí spolužáci a učitelé, odjela Tylda a Kurt a Salis, odjíždíme všichni, všichni jedeme do nenávisti a bídy a utrpení a hrůzy. Jedeme, abychom se už nikdy nevrátili mladí a silní a šťastní, se schopností milovat.*“⁶³ Tato doba na ní kladla tak vysoké nároky, že s každým transportem se stává starší a

⁶⁰ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Praha: Plus, 2011, s. 9

⁶¹ Tamtéž, s. 21

⁶² Tamtéž, s. 25

⁶³ Tamtéž, s. 29

dochází zde k příliš rychlému dospění Haniny osobnosti. Ačkoliv byla smířená s předvoláním k transportu, dočkala se ho až o rok později.

V druhém sešitě se nacházejí zápisky od 8. července 1942 do 21. října 1942, ve třetím od 23. října 1942 do 19. prosince 1942 a ve čtvrtém od 21. prosince 1942 do 13. ledna 1943. Atmosféra v těchto třech denících je více a více napjatější. Transporty probíhají čím dál tím frekventovaněji, stále častěji se na seznamech objevují její blízcí a přátelé a Hana je prožívá intenzivněji. Trpí za bolest druhých, opakovaně u ní převládají pocity viny, zda není sobecká, když ona je stále doma a ostatní už odjeli. Úzkost a sobectví se střídá s radostí. I přes to, jaká se odehrává doba, zažívá první náznaky zamilovanosti a lásky do blízkého přítele Zeeva Schecka. Tato láska se pro ni stala novou nadějí. „*Myslím na to, zda to není ode mne strašně sobecké, že jsem šťastna, když se dějí takové hrozné věci.*“⁶⁴ I v těchto sešitech se objevují dopisy věnované přátelům, kteří už odjeli, přestože nejsou nikdy odeslány, dávají jí příležitost ke kontaktu a možnost vyzpovídat se. Dále je zde popsán život v židovské obci na Hagiboru, kam Hana denně docházela vypomáhat a pečovat o malé děti. V Hagiboru se dostává do okruhu mladých sionistů, kde nachází nové přátele.

Velkou útěchu nachází v Bohu, jež se střídá s pochybnostmi. Důležitým faktem je pro ni židovský původ, i navzdory tomu, že ji a celou rodinu dostal do této tíživé situace. Pocit někam patřit, být součástí určité společnosti a možnost vypořádat se s tímto údělem společně s ostatními byl pro ni velmi důležitý.

Její první literární pokusy můžeme vidět ve všech denících, ovšem nejzřetelněji se začnou projevovat ve čtvrtém sešitě. Autorka si je začne vypisovat na zadní strany, nicméně umělecká část se teprve dočká vydání. Velkou inspiraci nachází v básníkovi nesoucí jméno Reiner Maria Rilke. „*Myslím, že miluji básníka Rilkeho po těch několika slovech, která jsem ho slyšela dnes říci. Byly to věci, o nichž je netřeba mluvit. Musila bych doslova opsat vše, co jsem dnes od něho slyšela, hlavně jeho dopisy, abych vždy poznala, co ve mně vyvolalo takovou odezvu, tak plnou odezvu, jak plné bylo pochopení pro to.*“⁶⁵ Své pocity a myšlenky se snažila vnést především do lyriky pomocí metafor a ostatních básnických prostředků. „*Měla úžasnou techniku – a ruce jako dva hady.*

⁶⁴ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Praha: Plus, 2011, s. 64

⁶⁵ Tamtéž, s. 85

Svíjejí se po klávesnici a vrhají světlo na stín a stín na světlo, disonanci na disonanci. Hrála, jako by někdo s úžasnou technikou pletl punčochy.“⁶⁶

Pátý deník je psán od 16. ledna 1943 do 8. dubna 1943 a šestý od 9. dubna 1943 do 4. června 1943. Jako v předešlých textech se zde setkáváme se stejným úsilím o optimismus a hledání východiska, avšak nastává období, kdy pocity viny vrcholí. „*Proč my stále ještě zůstáváme, když všichni odjíždějí? Proč tu jsme, když odjelo již přes třicet transportů? Když odjelo již přes třicet tisíc lidí? Proč? Proč? Všichni Židé trpí, je válka, je Terezín. A my jsme v Praze.*“⁶⁷ Hana ví, že její den taktéž brzy nastane, proto se snaží užívat každého dne, který jí ještě zbývá, avšak má jediné přání, a to aby odešla celá rodina společně, nikoli odděleně. Věrné čekání na „jotka“ je prolínáno nutkavou touhou prožít více a více. „*A nepopsané stránky lákají a nevyužití možnosti lákají – dejte nám o trochu, o trochu času v těch krátkých zbývajících dnech více - - -!*“⁶⁸ Podstatným okamžikem je zatčení tety Jiřiny. Autorka zde ztrácí smysl života, teta pro ni byla důležitou osobou. V mnoha větech převládá myšlenka, že raději půjde do koncentračního tábora místo ní. „*Proč dále žít? Nač ráno vstávat? Jiřina je zatčena.*“⁶⁹

Sedmý sešit zachycuje období od 5. června 1943 do 15. února 1944 a osmý od 16. února 1944 do 13. října 1944. Tato doba se stalo pro Hanu Bořkovcovou zlomová. Všechna úzkost, napětí a strach zde vygraduje v předvolání k transportu do Terezína. Splní se jí však její prosba – odchází z celou rodinou společně. I přes veškerá úskalí se snaží toto období vidět optimisticky, avšak vše se po několika týdnech mění. Hana je naplněna negativismem, její životní odhodlání směřuje k rezignaci. „*Tady se člověk naučí znát, co je to touha. Ale spíš věřím, že tu zítra umřu, než že se odsud dostanu.*“⁷⁰ V této chvíli se pro ni deníky stávají nadějí. Dochází u ní k uvědomování si vlastní konečnosti, a tak se snaží vše bedlivě zapisovat. Autorka ví, že deníky jsou jedinou věcí, co po ní zůstane – je patrné, že již očekává případného adresáta. I zde jsou stále více a více popisovány transporty „do pekel,“ ve kterých odjíždějí znovu její blízcí a přátelé – opět jsou patrné pocity viny za ostatní, nesmíření se se smrtí blízkých, ale hlavně nepochopené jednáním s člověku. „*Odjíždí transport pěti tisíc lidí. Vagony, vlak, vlaky - - - Lidé jsou namačkáni a namačkají se do vozů. Stěny dobytčáku jim zalepí oči a pak odjíždějí do neznáma, do takového neznáma, tak bezradně, znovu tak blízko*

⁶⁶ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 86

⁶⁷ Tamtéž, s. 97

⁶⁸ Tamtéž, s. 94

⁶⁹ Tamtéž, s. 103

⁷⁰ Tamtéž, s. 141

*šílenství, že je to tak, jako by odjížděli sami sobě. – to je jenom náplň ke vzorci „transport“, takovému, jaký odjíždí z Terezína.“*⁷¹ Hana zpočátku pracovala v Hundertschaftu,⁷² ale posléze byla přeložena do terezínského Kinderheimu,⁷³ kde se starala o děti a mládež, což se stalo náplní každodenního života a novou nadějí k lepším zítřkům. Přes veškeré utrpení i zde prožívá lásku a intimní vztah, o kterém se v deníku letmo zmiňuje.

Snad na uvolnění byla v Terezíně zřízena knihovna, roku 1942, pod vedením prof. Emila Utitze. V této knihovně roku 1944 vyšel poprvé časopis, nesoucí jméno *Sešit*, do něhož přispívali především mladí lidé svými básněmi i krátkými prózami. Haně bylo taktéž nabídnuto Vilémem Polákem, redaktorem tohoto časopisu, otištění jejich básní, avšak odmítla. *„Dnes ke mně přišel Vilda, který se stará o Sešit, a prosil mě, abych mu přinesla něco, co by mohl uveřejnit. Řekl, že mají velký nedostatek původní prózy a že už v Praze slyšel, že píší. Řekla jsem ihned, že mu nic nedám. (...) Jediné, za čím jsem já ochotná stát, je za svým odmítnutím.“*⁷⁴ Vedle toho se v Terezíně pořádalo více kulturních událostí. Konaly se zde koncerty či se hrála divadla.

Na konci osmého sešitu je deportována do Osvětimi, z něhož nepochází žádné deníky. Mezi tento a devátý jsou vloženy zápisky z Wohlau, datovány od 2. března 1945 až do 7. května 1945. Tyto záznamy jsou velice zmatené a provázeny odporem k tomu, co si během Osvětimi a pochodu smrti zažila, což je zřetelné z jednotlivých nadpisů – ohavnost, nemoc, operace, znásilnění, smrt.

Devátý deník je psán již po válce od 25. května 1945 do 11. října 1945. Hana se vrací do Prahy, kde bydlí se svou matkou u své známé. Jsou zde zachyceny jednotlivé vzpomínky na Osvětim a především na Wohlau. Snaha vyrovnat se s hrůzou, kterou prožila, s masou mrtvých lidí, které viděla, ale především se smrtí svého bratra a otce, jde stěží. S návratem do normálního života jí pomůže seznámení s Alešem Bořkovcem. Autorka začne opět prožívat pocity radosti, vrací se k učení, ale především prožívá chvíle lásky.

Posléze následují samotné vytržené listy, kde se nachází radostné okamžiky. *„Vdala jsem se a čekám dítě. Vlastně čekám dítě a vdala jsem se. Je kouzelné jaro. A na*

⁷¹ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Praha: Plus, 2011, s. 136

⁷² Setnina, pracovní čety, do nichž byli zařazováni především nově příchozí vězni.

⁷³ Dětský domov.

⁷⁴ BOŘKOVCOVÁ, Hana: *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. Praha: Plus, 2011, s. 248

podzim mám mít dítě.“⁷⁵ Nicméně vzpomínky na bratra jsou natolik živé, že i zde se stále s jeho smrtí vyrovnává. Zápisky končí 24. listopadu 1946.

⁷⁵ BOŘKOVCOVÁ, Hana: Píšu a sešit mi leží na kolenou. Praha: Plus, 2011, s. 349

Závěr

Prvotním cílem této bakalářské práce bylo podat monografický portrét Hany Bořkovcové včetně interpretace jejích děl. Tuto spisovatelku jsem si vybrala proto, že je řazena mezi méně známé autory, ale hlavním důvodem je její tvorba s tématem šoa, která patří k mým oblíbeným.

Tuto práci jsem rozdělila do tří hlavních kapitol. První kapitola se věnuje životu autorky, a to převážně jejímu dětství, které je pro interpretaci její tvorby nejpodstatnější. Bylo jí právě dvanáct let, kdy byla s celou svou rodinou transportována do Terezína. O rok později následovala druhá deportace, která se stala pro jejího bratra a otce poslední. Smrt malého bratra si vyčítala po celý život a v několika dílech ji rovněž zmiňuje. Hana se se svou matkou dostaly do pracovního tábora Wohlau a následně podstoupily pochod smrti. Jako zázrakem unikly smrti a byla jim tak dána možnost začít vést nový život.

V druhé kapitole jsem se snažila zhodnotit celkovou tvorbu, za kterou dostala mnohá ocenění i byla přeložena do několika jazyků. Následuje stručná analýza jednotlivých děl, které jsou řazeny chronologicky. První publikací jsou Světýlka. Jedná se o povídky, kde téma šoa ztvárnila pouze ve dvou příbězích. Na tyto dva příběhy jsem se zaměřila a snažila jsem se je zhodnotit v komparaci s jejím životem. Dílo je primárně určeno dospělému čtenáři. Následují knihy, jež jsou určeny dětem a mládeži. Z interpretace je patrné, že autorka se zaměřila na fakta, která jsou pro ni nejdůležitější. Jedná se především o domov, lásku, hodnoty, ale hlavně přátelství, kterému přikládá největší váhu. Nedílnou součástí většiny děl je její náklonost k Bohu a víře. Ta se pro ni stala oporou v těžkých dobách, a proto ji tak velmi často zmiňuje. V každém díle najdeme do jisté míry určitý pedagogický podtext a moralistický přístup. Volí ho však takovým způsobem, že čtenář nemá pocit, že je poučován nebo mu je diktováno, co je správné a co nikoliv.

Poslední kapitola je hlavní částí této práce. Snažila jsem se interpretovat díla, ve kterých je téma holocaustu ústřední. Jednalo se především o publikace *Zakázané holky*, *Soukromý rozhovor* a *Píšu a sešit mi leží na kolenou*. V *Zakázaných holkách* je nám podávána doba tak, jak ji viděla sama autorka – tedy očima dítěte. Na norimberských zákonech popisuje absurditu války a zároveň poukazuje na to, že přátelství může existovat v jakékoliv době a situaci, bez ohledu na rasu či barvu. *Soukromý rozhovor* je

čtenářsky náročnější dílo, jelikož zde dochází k dialogu mezi mladým a zestárlým „já“. Jedná se o silně autobiografickou publikaci, která nám dokonale popisuje autorčino období, jež strávila v Terezíně, Osvětimi a ve Wohlau. Z obou publikací je patrné, že se s tím, čím prošla, doposud nesmířila. Nepřestala si vyčítat smrt bratra, otce, ale ani další stovky Židů a přátel, o které přišla. Poslední knihou, jíž jsem se zabývala, jsou její deníky z dob 1940 až 1946, nesoucí název *Píšu a sešit mi leží na kolenou*, díky nimž jsme schopni pochopit různé okolnosti a informace. Podávají skutečný a nerecenzovaný příběh. Střída se zde odhodlanost k životu s rezignací na něj. Nicméně deníky končí radostnou zprávou – narozením syna Jakuba.

Přestože Hana Bořková napsala během svého života pouze devět knih, obohatila tak českou literaturu o významná díla. Smutné je však to, že čtenářská obec má velmi malé vědomí o této spisovatelce.

Použitá literatura

Prameny:

BOŘKOVCOVÁ, H. *Světlýlka*. Praha: Československý spisovatel, Vydání 1. 1971. 145 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *My tři cvoci*. Vydání 2. Praha: Albatros, 1973. 142 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Vzteklouni*. Vydání 1. Praha: Albatros, 1975. 227 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Cizí holka*. Vydání 2. Praha: Albatros, 1977. 197 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Cesta kolem světa za osmdesát let*. Vydání 1. Praha: Albatros, 1982. 171 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Stan, do kterého prší*. Vydání 1. Praha: Albatros, 1986. 172 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Jdi pryč*. Vydání 1. Praha: Portál, 1994. 167 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Zakázané holky*. Vydání 1. Praha: Albatros, 1995. 205 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Soukromý rozhovor*. Vydání 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. 206 s.

BOŘKOVCOVÁ, H. *Píšu a sešit mi leží na kolenou – Deníky 1940 – 1946*. Vydání 1. Praha: Plus, 2011

Sekundární literatura:

BERÁNEK, J. Za zrcadlem Hany Bořkovcové. *Katolický týdeník*, 2004, roč. 15, č. 30

HAMANOVÁ, R. Máme hlavy na to, aby nám na ně přelo aneb blýskání na časy v příběhové próze pro čtrnáctileté. *Zlatý máj*, 1987, roč. 31, č. 4

MENCLOVÁ, V. *Slovník českých spisovatelů*. Vydání 1. Praha: Libri, 2000. 743 s.

MIČÁNKOVÁ, Monika. *Literární tvorba Hany Bořkovcové: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra české literatury, 2010. 107 s., Vedoucí diplomové práce PhDr. Milena Šubrtová, Ph. D.

NEZKUSIL, V. Jde o hodnoty. *Zlatý máj*, 1974, roč. 18, č. 9

URBANOVÁ, S. a kol.: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století*. Olomouc: Votobia, 2004. 457 s.

Elektronické zdroje:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=676&hl=bo%C5%99kovcov%C3%A1+>